

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

โครงการศึกษาวิจัยอาชีพเสริมจากวัสดุท้องถิ่นที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมชุมชนตลาดเก่าปรางบุรี 200 ปี อำเภอปรางบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมเอกสาร ตำรา แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องโดยมีสาระสำคัญเรียงตามลำดับดังนี้

1. ประวัติตลาดเก่าปรางบุรี 200 ปี
2. ทฤษฎีเกี่ยวกับอาชีพเสริม และการพัฒนาอาชีพ
3. แนวคิดทฤษฎีวัฒนธรรมชุมชน
4. แนวคิดทฤษฎีการมีส่วนร่วมของชุมชน
5. งานวิจัยและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

1. ประวัติของตลาดเก่าปรางบุรี 200 ปี

ตลาดเก่าเมืองปราง วันวานที่หวนกลับมา

“ปรางบุรีเมืองเก่า เสาหลักเมืองคู่บ้าน

สับปะรดหวานขึ้นชื่อ เลื่องลือทะเลงาม

วนอุทยานสวยล้ำ แม่น้ำปรางคือชีวิต

คำขวัญประจำอำเภอปรางบุรี จ.ประจวบคีรีขันธ์



ภาพที่ 1 บรรยากาศบริเวณถนนคนเดินของตลาดเก่าปราณบุรี

อำเภอปราณบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ก่อนที่จะกลายมาเป็นเมืองท่องเที่ยวทางทะเลชื่อดังในปัจจุบัน เมืองนี้เป็นเมืองโบราณปรากฏชื่อเมืองชัดเจนมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา

ปราณีต สุทธนันท์ ผู้สนใจในประวัติศาสตร์เมืองปราณบุรี ให้ข้อมูลว่า มงซิเออร์ เซเบเรต์ ราชทูตชาวฝรั่งเศส ที่เดินทางมาเข้ามาเมืองไทยในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้มีบันทึกถึงเมืองปราณว่า ปราณ (Pran) เป็นเมืองที่สร้างขนานไปกับปากแม่น้ำปราณ ตัวเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีกำแพงเมืองทำด้วยไม้ไผ่ มีป้อมปราการทรงสี่เหลี่ยมสร้างด้วยอิฐ

เมืองปราณบุรีมีความเจริญรุ่งเรืองเรื่อยมา ในฐานะเมืองจัตวาทางตอนใต้ของเมืองหลวงและเมืองท่าแห่งอ่าวไทยตอนกลาง

1. ปราณบุรีที่รุ่งโรจน์

ครั้นมาถึงในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ 5 ในปี พ.ศ. 2449 ได้มีการตัดทางรถไฟผ่านเมืองปราณบุรีพร้อมกับตั้งสถานีรถไฟขึ้นที่ชุมชนบ้านเมืองเก่า (ภายหลังเปลี่ยนชื่อมาเป็น ต.ปราณบุรี) ส่งผลให้ชุมชนแห่งนี้เจริญรุ่งเรืองอย่างมาก กลายเป็นศูนย์กลางของอำเภอ ทั้งด้านการเมือง

การปกครอง การคมนาคมขนส่ง และศูนย์กลางด้านเศรษฐกิจที่มี “ตลาดเมืองปราณ” (ตลาดเก่าเมืองปราณบุรี) เป็นย่านค้าขายสำคัญในระหว่างพื้นที่ภาคกลางตอนล่างและภาคใต้ตอนบน

ป่าบุญปลูก กลิ่นแพทยกิจ ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอปราณบุรี เล่าว่า ตลาดปราณต่างจากตลาดทั่วไป เป็นตลาดที่นัด (ตลาดนัด) ขายของกันทุกวันโกน (ขึ้นและแรม 7 ค่ำ และ 14 ค่ำ) แล้วขายข้ามวันไปจนถึงสิ้นวันพระ (8 ค่ำ และ 15 ค่ำ)

“สมัยนั้นถนนหนทางลำบากไม่มีรถราวิ่งรับส่งสินค้า แต่ตลาดที่นี่กลับคึกคักมาก มีข้าวของขายยาวเป็นกิโลไปตลอด 2 ข้างทางรถไฟ พ่อค้าแม่ค้ามีทั้งคนที่นี่และคนต่างถิ่น มีทั้งล่องเรือมา หรือบรรทุกข้าวของใส่เกวียนมาทางบก บางคนมาไกลจากประจวบ เพชรบุรี ราชบุรีก็มี” ป่าบุญปลูกรำลึกความหลัง

2. ความเปลี่ยนแปลง

ในช่วงราวๆ ก่อนปี พ.ศ. 2500 ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นเมื่อมีการตัดถนนเพชรเกษมผ่าน อำเภอปราณบุรี ทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งในชุมชนบ้านเมืองเก่าทยอยย้ายไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ริมถนนใหญ่บริเวณ 4 แยกปราณ ต.เขาน้อย เกิดเป็นเมืองปราณใหม่ขึ้นมา

อำเภอปราณบุรีในยุคนั้น จึงมีเมืองหลักๆที่เป็นศูนย์กลาง อยู่ 2 เมืองด้วย คือเมืองใหม่ที่ 4 แยกปราณ ต.เขาน้อย ที่กำลังโตวันโตคืน กับเมืองเก่าที่ ต.ปราณบุรีที่แม้ไม่โตแต่ก็ไม่ตาย เพราะเมืองเก่าปราณยังคงมีส่วนราชการหลักๆอยู่ เป็นสิ่งดึงดูดให้เกิดการเดินทางเข้า-ออก สร้างความเคลื่อนไหวให้ชุมชน

ทว่ามาในปี พ.ศ. 2520 เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ เมื่อทางการได้มีนโยบายย้ายส่วนราชการในชุมชนเมืองเก่าปราณบุรีออกไปอยู่ริมถนนใหญ่ ด้วยเหตุผลสะดวกต่อการติดต่อสัญจรและเพื่อความโอ่โง่งใหญ่โตของสถานที่

เมื่อส่วนราชการย้ายไป ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่ทำธุรกิจการค้าก็ย้ายไปอยู่ริมถนนใหญ่ตามส่งผลให้เมืองเก่าปราณบุรีที่เคยรุ่งเรืองหดตัวเล็กลง กลายเป็นเมืองอันเงียบเหงา ชบเซา อีกทั้งยังทำให้ตลาดเมืองปราณที่เคยรุ่งเรืองหมดความสำคัญลง นับเป็นเวลากว่า 30 ปีจนถึงปัจจุบัน

นั่นจึงทำให้ อ.วิลาศ แดงเกตุ อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านนาห้วย ผู้มีความทรงจำอันดีงามและยังไม่ลืมอดีตอันรุ่งโรจน์ของตลาด (เก่า) เมืองปราณ เห็นว่าต้องทำอะไรสักอย่าง ก่อนที่เมืองปราณบุรีจะถูกทิ้งร้างและถูกลืม เหลือเพียงตำนาน

เขาจึงเป็นตัวตั้งตัวตีรวบรวมสมัครพรรคพวกผู้มีแนวคิดตรงกัน ร่วมรื้อฟื้นบรรยากาศอันรุ่งโรจน์ของเมืองเก่าปราณบุรีในรูปแบบ“ตลาดนัดถนนคนเดิน” ขึ้นมา โดยมีการเปิดกิจกรรม“ถนนคนเดินตลาดเก่าเมืองปราณบุรี” (หรือที่บางคนเรียกว่าตลาดเก่า 200 ปี ปราณบุรี) ครั้งปฐมฤกษ์ขึ้นในวันที่ 14 ส.ค. 53 และหลังจากนั้นก็จัดต่อเนื่องเรื่อยมาในทุกๆ เย็นวันเสาร์ สำหรับบรรยากาศของตลาดนัดถนนคนเดินที่เน้นขายสินค้าอาหารในราคาประหยัด ไม่แพง มีทั้งส่วนที่เป็นร้านค้า ร้านอาหาร และแผงสินค้าที่ชาวบ้านนำมาตั้งวางริมถนน

โดยในบริเวณลานกว้างหน้าสถานีรถไฟ (ใต้ต้นจามจุรีใหญ่) จะมากไปด้วยอาหารการกินหลากหลาย อาทิ ก๋วยจั๊บ ก๋วยเตี๋ยว ลูกชิ้นปิ้ง ขนมหวาน น้ำสมุนไพร ห่อหมก ข้าวห่อใบบัว และ “ส้มตำโบราณ” ที่ปัจจุบันหาากินค่อนข้างยาก ปลาหมึกย่าง (ดั้งเดิมเป็นหอยเสียบ) กินกับเครื่องเคียง มะละกอและน้ำจิ้ม 3 รส

ขณะที่บนถนนปีกกาถัดเข้ามาทางทิศตะวันออกและทิศเหนือ บรรยากาศจะเป็นอาคารเก่าเรือนไม้ 2 ชั้น ประตูบานเฟี้ยม มีระเบียงบนชั้นสอง หลังคาสังกะสี แซมด้วยห้องแถวปูนที่สร้างขึ้นใหม่ มีจุดน่าสนใจ นำโดยร้านของเก่า (ศูนย์ประสานงาน) ตรงหันมุมถนนที่นอกจากจะมีของเก่าหลากหลายให้ชมที่นี่ยังเป็นศูนย์ประสานงาน เป็นจุดร้องคาราโอเกะเพลงเก่าที่เรียกความคึกคักและรอยยิ้มจากผู้ผ่านไปผ่านมาได้เป็นอย่างดี



ภาพที่ 2 โปรดปรานร้านอันเป็นที่โปรดปรานของนักท่องเที่ยวนัก

มีร้านกาแฟ “โปรดปราน” กับร้าน “บ้านอาม่า” สองร้านใกล้ๆ กันที่เป็นทั้งจุดถ่ายรูปสำคัญของนักท่องเที่ยว เพราะทั้ง 2 ร้านสามารถนำเรือนเก่ามาตกแต่งจัดแสดงข้าวของเครื่องใช้ผสมผสานระหว่างความเก่ากับใหม่ได้อย่างน่าชม

นอกจากนี้บนถนนคนเดินแห่งนี้ยังมีเวทีจัดแสดงความสามารถของเด็กๆ ในชุมชน มีร้านก๋วยจั๊บเจ้าอร่อย (เจ้าเก่า) มีแผงขายผัก มีมุมถ่ายรูป มีร้านขายของที่ระลึก แผงขายงานศิลปะ มีจุดนัดพบเท้าคลายเมื่อย แผงขายสินค้าต่างๆ และอื่นๆ อีกหลากหลาย นับเป็นการฟื้นฟูเมืองเก่าปรางบุรีให้กลับมามีชีวิตชีวา อีกครั้ง

2. ทฤษฎีเกี่ยวกับอาชีพเสริม และการพัฒนาอาชีพ

อาชีพเสริม หมายถึง อาชีพที่ประกอบกันเป็นธุรกิจภายในครอบครัวที่ต้องใช้ความรู้หรือทักษะที่ต้องการฝึกอบรมพอสมควร เช่น อาชีพทำของที่ระลึกด้วยวัสดุท้องถิ่น การปลูกผัก การเลี้ยงปลา เป็นต้น และผู้ประกอบการอาชีพเสริม หมายถึง ผู้ประกอบการขนาดย่อมที่เป็นธุรกิจในครอบครัว (อิศราพันธ์ ชูชุกิ 2548) บางแนวคิดกล่าวว่า อาชีพเสริมเป็นอาชีพที่สามารถดำเนินการเองได้โดยลงทุนน้อย ใช้ความคิด กำลังกายค่อนข้างมาก เน้นการพึ่งตนเอง หรืออาจกล่าวได้ว่า อาชีพอิสระมีความหมายคล้ายกับอาชีพส่วนตัวธุรกิจขนาดย่อม (เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์ และคณะ 2535) บางแนวคิดกล่าวเกี่ยวกับอาชีพเสริมโดยเน้นที่ความเป็นอิสระของการประกอบอาชีพว่าเป็น ธุรกิจที่เป็นอิสระมีเอกชนเป็นเจ้าของดำเนินการโดยเจ้าของไม่เป็นเครื่องมือของธุรกิจใด และไม่ตกอยู่ภายใต้ของบุคคลอื่นหรือธุรกิจอื่น (อานวย แสงโนรี และคณะ 2535)

ดังนั้น จึงสามารถสรุปความหมายของอาชีพเสริมว่า เป็นอาชีพที่ประกอบขึ้นเป็นอาชีพที่ 2 รองจากอาชีพหลัก และเป็นแหล่งรายได้เสริมเพิ่มเติมจากงานหลัก การประกอบอาชีพเสริมนั้น จะต้องไม่กระทบกับงานอาชีพหลัก อาชีพเสริมนั้น อาจประกอบเป็นธุรกิจ หรือกิจการในรูปแบบใดก็ได้ และจะต้องเป็นอาชีพที่มีรายได้เสริมจากรายได้หลัก

1. ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของความประกอบอาชีพเสริม

จากการรวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการประกอบอาชีพเสริม สามารถแบ่งออกเป็น 4 ด้านดังนี้

1.1 ด้านคุณลักษณะส่วนตัว

คุณสมบัติส่วนตัว หรือลักษณะส่วนตัว เป็นปัจจัยภายในตัวเองของผู้ประกอบอาชีพที่จะส่งผลต่อความสำเร็จในการประกอบอาชีพ โดยคุณสมบัติที่จำเป็นต่อการประกอบอาชีพอิสระนั้น ประกอบด้วย 12 ประการ (Clegg & Barrow, 1984) คือ 1) มีแรงจูงใจ 2) มีความคิดริเริ่ม 3) รู้จักถอยเพื่อที่จะสู้ 4) มีความสามารถที่จะทำอะไรให้ได้ 5) มีความอดทน 6) มีความเชื่อมั่นในตนเอง 7) มีความมั่นคงทางอารมณ์ 8) มีความสามารถในการเข้ากับผู้อื่น 9) มีความไวในความเข้าใจและวินิจฉัยสิ่งต่างๆ 10) มีความละเอียด 11) มีความสามารถในการเขียนและพูด และ 12) มีร่างกายแข็งแรง

นอกจากนี้ ในด้านคุณลักษณะส่วนตัวของผู้ประกอบอาชีพนั้น จำเป็นต้องมีความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพ ได้แก่ (เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์ และคณะ, 2535) 1) ความรู้พื้นฐานในด้านเทคนิควิธีการของการประกอบอาชีพอิสระแต่ละอาชีพ 2) ความรู้ความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเอง 3) ความรู้พื้นฐานในการทำธุรกิจ 4) ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับขั้นตอนในการริเริ่มประกอบอาชีพอิสระ 5) ทักษะในการทำงานและติดต่อกับคนทั้งลูกจ้างและลูกค้า 6) ทักษะในการผลิต การขาย หรือการบริการ 7) ทักษะในการพัฒนาตนเองให้มีคุณลักษณะที่เหมาะสมกับการประกอบอาชีพอิสระ และ 8) ประสบการณ์ทำงาน

1.2 ด้านครอบครัว

ปัจจัยด้านครอบครัวมีความสำคัญกันทุกขั้นตอนของการประกอบอาชีพเสริม จากการสัมภาษณ์เกี่ยวกับบทบาทของสถาบันอุดมศึกษาในการส่งเสริมการประกอบอาชีพเสริม พบว่า สถาบัน

ทางสังคมที่คอยช่วยเหลือและผลักดันการเข้าสู่อาชีพอิสระได้แก่ 4 สถาบัน คือ สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันภาครัฐบาล และสถาบันเอกชน โดยสำหรับสถาบันครอบครัวนั้น มีความสำคัญต่อการประกอบอาชีพ โดยเป็นภูมิหลังทางครอบครัวที่ส่งผลต่อพฤติกรรมและค่านิยมของสมาชิก หากครอบครัวประกอบธุรกิจ ก็จะปลูกฝังให้สมาชิกเป็นผู้สืบทอดกิจการ หรือถ้าครอบครัวมีฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดี ก็จะเป็นแรงผลักดันให้สมาชิกรู้จักขวนขวายและพยายามหารายได้มาจุนเจือครอบครัว

1.3 ด้านการศึกษา

ปัจจัยด้านสถานศึกษามีส่วนสำคัญในการช่วยให้บุคคลมีโอกาเลือกที่จะประกอบอาชีพต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการเลือกอาชีพหลัก หรืออาชีพเสริม ช่วยให้บุคคลได้มีโอกาสทราบถึงความต้องการความชอบของตนเอง โดยเฉพาะการได้รับการศึกษาในวิชาแนะแนว จะทำให้ได้รับความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพได้เป็นอย่างดี รวมถึงยังทำให้ผู้ศึกษาได้ตระหนักถึงคุณค่าในตนเอง การพัฒนาความรู้ความสามารถของตนเอง และการวางแผนอนาคต

1.4 ด้านสภาพแวดล้อม

ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมนี้ มีผลต่อความสำเร็จในการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และเทคโนโลยี เช่นการขยายตัวของตลาด ค่านิยมหรือกระแสนิยมของกลุ่มลูกค้า นโยบายการส่งเสริมของภาครัฐ การนำวิทยาการสมัยใหม่มาช่วยในการบริหารจัดการ เป็นต้น หรืออาจกล่าวได้ว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมภายนอกที่ผู้ประกอบอาชีพจะต้องคำนึงถึง และมีการปรับตัวให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการประกอบอาชีพเสริม จากผลงานวิจัยเกี่ยวกับการประกอบอาชีพอิสระพบว่า ผู้ที่มีรูปแบบในการเข้าสู่การประกอบอาชีพอิสระนั้น จะได้รับอิทธิพลจากการประกอบอาชีพของบิดามารดา สามีหรือภรรยา คนใกล้เคียงที่ประสบความสำเร็จ และทดลองทำหลายอาชีพ โดยมีเหตุผลและแรงจูงใจ ดังนี้ (เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์ และคณะ, 2535)

1. บิดามารดา หรือสามีภรรยาทำมาก่อน
2. รายได้ดี มองเห็นช่องทางในการยกฐานะตนเองได้
3. ได้ประสบการณ์ตอนเป็นลูกจ้าง

4. เรียนมาโดยตรง
5. ไม่ชอบการเป็นลูกน้องชอบความเป็นอิสระ
6. มีบุคคลมาชักชวนแนะนำ และให้การสนับสนุน

สรุปได้ว่า การประกอบอาชีพเสริมของแต่ละบุคคลนั้น ขึ้นอยู่กับสภาพพื้นฐานครอบครัว หรืออาชีพของบรรพบุรุษ ความต้องการความก้าวหน้า ความต้องการด้านผลตอบแทนการมีความรู้หรือทักษะ หรือเป็นสิ่งที่ตนเองสนใจ การชอบความเป็นอิสระในการทำงาน และการมีคนชักชวนหรือสนับสนุน

2. ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาอาชีพ

การพัฒนาอาชีพเริ่มจากการที่บุคคลเริ่มตระหนักว่า มีอาชีพบางชนิดที่จะทำให้เขาได้รับความพึงพอใจ และสามารถตอบสนองความต้องการของเขาได้ โดย ฮอปพอค เซอวากอน ได้กล่าวว่า “การเลือกอาชีพจริง ๆ เราทุกคนมีความรู้สึกเกี่ยวกับความต้องการในอาชีพใดอาชีพหนึ่งมานานแล้ว และทัศนคติต่ออาชีพบางชนิดนี้จะเป็นผลต่อทิศทางการเลือกอาชีพของเราในภายหลัง” ฮอปพอค (Hoppock Composite Theory) ส่วน โทลเบรท (อ้างถึงใน ประดิษฐ์ อุปชัย และคณะ 2534) ระบุไว้ว่า พัฒนาการทางอาชีพ หมายถึง กระบวนการที่ต่อเนื่องของชีวิตบุคคล ซึ่งเกี่ยวกับ การพัฒนา ค่านิยมทางอาชีพ การประมวลความคิดเกี่ยวกับเอกลักษณ์ทางอาชีพ การเรียนรู้ เกี่ยวกับโอกาสทางอาชีพ และการได้ทดลองสถานการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพ เช่น การทำงานครึ่งเวลา หรือเต็มเวลา และการพักผ่อนจากการทำงาน เป็นต้น

ทฤษฎีการบวนการเลือกอาชีพตามแนวคิดของ ศยามล ลัคนาสถิต (2540, หน้า 25) หมายถึง กระบวนการเลือกอาชีพที่มีองค์ประกอบ จะทำให้บุคคลสามารถประกอบอาชีพได้อย่างเหมาะสม และบุคคลมีแนวโน้มที่จะประสบความสำเร็จก้าวหน้าในอาชีพนั้นได้ แต่ถ้าเลือกอาชีพไม่เหมาะสม ไม่สามารถตอบสนองความต้องการของตนได้อย่างเต็มที่ จะทำให้บุคคลนั้นมีแนวโน้มที่จะประสบความล้มเหลว

ส่วนความหมายของพัฒนาการทางอาชีพในด้านที่มีความสัมพันธ์กับช่วงชีวิตของบุคคล นั้น หมายถึง การตัดสินใจในทางเลือกทั้งหลายซึ่งเกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพ ดังนั้น จึงไม่ใช่เป็นการตัดสินใจ

เลือกเพียงครั้งเดียว ที่เกิดขึ้นในขณะใดขณะหนึ่ง แต่เป็นการตัดสินใจเลือกทั้งหลายซึ่งเกี่ยวข้องกับอาชีพที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเรื่อย ๆ มาในช่วงชีวิตของบุคคล พัฒนาการทางอาชีพ มีความหมายครอบคลุมประเด็นสำคัญ 3 ประการ เซอร์ริทเซอร์ (อ้างถึงใน ประดินันท์ อุปขมัย และคณะ 2534)

1. เป็นพัฒนาการที่สำคัญส่วนหนึ่งของมนุษย์
2. เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในช่วงชีวิตของแต่ละบุคคล
3. เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจเลือกในสิ่งซึ่งเกี่ยวกับอาชีพความเข้าใจแต่ละ

บุคคลมากขึ้นในสิ่งต่าง ๆ ซึ่งสัมพันธ์กับวิถีการดำเนินชีวิตในแต่ละช่วงวัยของเขา

จากความหมายข้างต้น สรุปได้ว่า การพัฒนาการทางอาชีพ หมายถึง กระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจเลือกอาชีพของบุคคลที่เป็นไปอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยความต้องการและทัศนคติต่ออาชีพ จะมีผลต่อการพัฒนาอาชีพในอนาคต

ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาการทางอาชีพ ที่สำคัญมี 3 ทฤษฎีดังนี้

2.1 ทฤษฎีการพัฒนาการทางอาชีพของซูเปอร์ (Super Theory of Vocational Development)

การพัฒนาอาชีพนั้น แท้จริงก็คือ การพัฒนาทางจิตใจและร่างกายผสมไปกับกระบวนการแสดงออกของความคิดรวบยอดของบุคคล (Self-Concept) และความคิดรวบยอดนี้มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการเลือกงาน และความหมายบทบาทหน้าที่ที่เขาจะทำการเลือกอาชีพก็จะเปิดโอกาสให้เขาได้แสดงบทบาทหน้าที่ที่เขาอยากทำ

ซูเปอร์ เชื่อว่ามนุษย์ใช้หลักการทำงานเป็นการแสดงออกของบุคลิกภาพ บุคคลใช้งานเป็นเป้าหมาย ก็คือการแสดงออกของภาพพจน์ หรือความคิดรวบยอดของตนเองทั้งสิ้น ซูเปอร์ ได้จำแนกขั้นตอนการพัฒนาอาชีพออกเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่หนึ่ง ขั้นตอนการเจริญเติบโต (Growth Stage) เป็นช่วงเวลาตั้งแต่แรกเกิดจนถึง อายุ 14 ปี ขั้นนี้เด็กเริ่มพัฒนาความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับตนเองหรือที่เรียกว่า “อัตมโนทัศน์” (Self-Concept) เด็กจะพยายามหาประสบการณ์ที่หลากหลายและพัฒนาความเข้าใจของเขา เกี่ยวกับความหมายและจุดมุ่งหมายของงาน

ขั้นตอนที่สอง ขั้นการสำรวจ (Exploration Stage) เป็นช่วงเวลาระหว่างอายุ 15-24 ปี
 ขั้นนี้บุคคลจะประจักษ์ และยอมรับว่าความต้องการของเขามีผลต่อการตัดสินใจเกี่ยวกับอาชีพ เขาจะเริ่มตระหนักถึงความสัมพันธ์ระหว่างความสนใจและความสามารถกับโอกาสในงานเขาจะแสวงหาการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาทักษะทางอาชีพซึ่งสอดคล้องกับความสนใจและความสามารถของเขา

ขั้นตอนที่สาม ขั้นสร้างหลักฐาน (Establishment Stage) เป็นช่วงเวลาระหว่างอายุ 22-24 ปี
 ขั้นนี้ บุคคลจะได้รับความสำเร็จโดยมีสมรรถภาพในการประกอบอาชีพจากการฝึกฝน อบรม และการมีประสบการณ์ในงานที่ผ่านพบมา และบุคคลเริ่มมีความก้าวหน้าในอาชีพเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ

ขั้นตอนที่สี่ ขั้นการธำรงรักษา (Maintenance Stage) เป็นช่วงเวลาอายุ 45-64 ปี
 ขั้นนี้ บุคคลพยายามรักษา และพัฒนาทักษะในการประกอบอาชีพของเขา โดยการฝึกอบรมเพิ่มเติมในระหว่างปฏิบัติงาน นอกจากนี้บุคคลจะเริ่มวางแผนเกี่ยวกับการเกษียณอายุจากงาน

ขั้นตอนที่ห้า ขั้นการเสื่อมถอย (Decline Stage) เป็นช่วงเวลาตั้งแต่อายุ 65 ปีขึ้นไป
 ขั้นนี้ สภาพร่างกายและสติปัญญาของบุคคลเริ่มเสื่อมถอย ประสิทธิภาพในการทำงาน เริ่มลดลง ดังนั้น บุคคลจึงต้องเปลี่ยนบทบาทของตนใหม่ กลายเป็นบุคคลผู้มีส่วนร่วมหรือเป็นผู้สังเกตการณ์ ในกิจกรรมต่าง ๆ แทนการเป็นผู้ปฏิบัติหรือผู้รับผิดชอบโดยตรงต่อกิจกรรม

นอกจากนี้ ซูเปอร์ (จำเนียร ช่วงโชติ วรรัตน์ รอดปราน และสมัย จิตหมวด 2524) ยังได้เสนอหลัก 12 ประการ ของการพัฒนาอาชีพ (Vocational Development) ไว้ว่า

1. การพัฒนาอาชีพเป็นขบวนการที่ต่อเนื่อง โดยทั่วไปแล้วจะย้อนกลับไปมา
2. การพัฒนาอาชีพเป็นขั้นตอนและมีระเบียบแบบแผน
3. การพัฒนาอาชีพดำเนินไปตลอดเวลา
4. การคิดรวบยอดเกี่ยวกับตนเองเริ่มตั้งแต่อ่อนวัยรุ่น และเข้าใจชัดเจนขึ้นเมื่อเข้าสู่วัยรุ่น
5. มองเห็นความจริงเกี่ยวกับการเลือกอาชีพจะมีมากขึ้น เมื่ออายุเพิ่มขึ้นตั้งแต่อายุรุ่นถึงวัยผู้ใหญ่
6. บุคคลจะเลียนแบบจากพ่อแม่โดยทางอ้อม ซึ่งมีบทบาทต่อการเลือกอาชีพด้วย

7. วิถีทางและอัตราการเคลื่อนไหวของแต่ละบุคคล จากระดับหนึ่งไปอีกระดับหนึ่ง มีความสัมพันธ์กับสติปัญญา สถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของบิดามารดา ความต้องการค่านิยม ความสนใจ ทักษะ การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

8. แชนอาชีพที่แต่ละบุคคลเลือกเกี่ยวข้องกับความสนใจ ค่านิยมและความต้องการ การเลียนแบบบิดามารดา หรือสังคมที่อาศัยอยู่ ระดับและคุณภาพของการศึกษาแนวโน้มของ โครงสร้างอาชีพและทัศนคติของคนในสังคม

9. แม้ว่าแต่ละอาชีพต้องการลักษณะพิเศษในด้านความสามารถความสนใจและ บุคลิกภาพคุณสมบัติบุคคลหนึ่งอาจจะเหมาะสมกับอาชีพหนึ่ง และคุณสมบัติที่ตรงกันข้ามอาจ เหมาะสมกับอีกอาชีพหนึ่งได้

10. ความพอใจในงานและชีวิตขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของความสามารถ ความสนใจ ค่านิยมและบุคลิกภาพในงานอาชีพ

11. ระดับความพอใจของบุคคลในงานต้องเป็นสัดส่วนกับระดับการสร้างความคิดรวบยอดเกี่ยวกับตนเอง

12. งานและอาชีพเน้นความสำคัญของบุคลิกภาพมา แม้ว่าบางคนจะเน้นองค์ประกอบอื่น ๆ

2.2 ทฤษฎีพัฒนาการทางอาชีพของกินซ์เบิร์ก (Ginzberg's Theory)

อิลี กินซ์เบิร์ก และคณะ (Ginzber et al., 1951 อ้างถึงใน ประดิษฐ์ อุปชัย และคณะ, 2534 หน้า 13) ได้ร่วมกันพัฒนาทฤษฎีพัฒนาการทางอาชีพมาจากทฤษฎีการเลือกอาชีพ โดยได้แบ่งกระบวนการตัดสินใจเลือกอาชีพออกเป็น 3 ระยะ ตามลำดับดังนี้

ระยะที่ 1 ระยะเพ้อฝัน (Fantasy Period) เป็นระยะที่เด็กอายุประมาณ 6 ถึง 11 ปี ในระยะนี้เด็กจะมีความรู้สึกนึกคิดว่า เขาสามารถจะเลือกประกอบอาชีพอะไรก็ได้ตามความปรารถนาของเขาโดยไม่ได้คำนึงถึงเหตุผลและสภาพความเป็นจริงของตน แต่เด็กจะเลือกอาชีพตามที่เขาเพ้อฝันหรืออุดมคติซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อมรอบตัวเขา

ระยะที่ 2 พิจารณาเลือกอาชีพอย่างคร่าวๆ (Tentative Period) เป็นระยะที่ครอบคลุม ช่วงอายุระหว่าง 11-17 ปี ระยะนี้เด็กประจักษ์แล้วว่าเขาชอบหรือสนใจกิจกรรมอะไร และเริ่มค้นพบว่าเขามีความสามารถในการทำกิจกรรมบางอย่างได้ดีการเลือกอาชีพคำนึงถึงความสนใจ ความสามารถค่านิยมที่เขามีต่ออาชีพมาประกอบพิจารณาเลือกอาชีพอย่างคร่าวๆ

ระยะที่ 3 ระยะพิจารณาเลือกอาชีพตามความเป็นจริง (Realistic Period) เป็นระยะที่ครอบคลุมช่วงอายุระหว่าง 17 ปีถึงวัยผู้ใหญ่ตอนต้น ระยะนี้บุคคลจะพิจารณาเลือกอาชีพตามสภาพความเป็นจริง ทั้งนี้พิจารณาองค์ประกอบด้านส่วนตัวและองค์ประกอบด้านอาชีพตามความเป็นจริง

2.3 ทฤษฎีพัฒนาการทางอาชีพของไทด์แมน และโอฮารา (Tiedman and O'Hara Theory of Career Development)

แนวคิดเกี่ยวกับพัฒนาการทางอาชีพ และการตัดสินใจเลือกอาชีพมี 2 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 ขั้นเตรียมการเลือกอาชีพ (Anticipation or Preoccupation) แบ่งเป็น 4 ขั้นย่อยๆ ได้แก่ขั้นสำรวจและประเมินตนเองในด้านต่างๆ ขั้นประมวลความคิด ขั้นลองตัดสินใจเลือก และขั้นทำให้กระจ่าง

ขั้นที่ 2 ขั้นประกอบอาชีพและปรับตัวในการประกอบอาชีพ (Implementation and Adjustment) ซึ่งแบ่งเป็น 3 ขั้นย่อยๆ ได้แก่ ขั้นนำคนเข้าสู่อาชีพหรือการศึกษาเพื่ออาชีพ ขั้นปฏิรูปหรือขั้นปรับเปลี่ยน และขั้นธำรงรักษาความมั่นคงในอาชีพ โดยบุคคลจะพยายามสร้างความก้าวหน้าในอาชีพของตนและธำรงรักษาความมั่นคงในอาชีพ โดยบุคคลจะพยายามสร้างความก้าวหน้าในอาชีพของตนและธำรงรักษาความมั่นคงในอาชีพให้คงอยู่เรื่อยไป เรื่องการพัฒนาอาชีพว่าเป็นกระบวนการที่บุคคลใช้การทำงานเป็นวิธีการแสดงออกทางบุคลิกภาพและเป็นการปรับตัวทางสังคม

ไทด์แมน ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคลิกภาพและอาชีพ ที่จะได้เห็นได้ชัดเจนจากการที่บุคคลต้องผ่านกระบวนการตัดสินใจ เขาได้ย้ำเรื่องของการตัดสินใจว่าเป็นหัวใจของการ

พัฒนาการทางอาชีพ การตัดสินใจไม่ว่าจะเป็นการในด้านการเรียน การทำงาน หรือกิจกรรมประจำวัน ล้วนมีส่วนเสริมสร้างที่จะทำให้รูปแบบการพัฒนาอาชีพของบุคคลผู้นั้น การพัฒนาอาชีพเป็น กระบวนการที่ซับซ้อน เกิดในช่วงเวลายาวนานตลอดชีวิตของบุคคลก็ว่าได้ และการตัดสินใจแต่ละครั้ง ก็มีผลต่อเนื่องไปถึงการตัดสินใจอื่นๆ ที่ตามมาด้วยเสมอ บางครั้งมีหลายสิ่งที่ทำให้เราต้องเลือก ตัดสินใจในเวลาเดียวกันซึ่งจะต้องเลือกตัวเลือกที่ดีที่สุด ต้องให้บุคคลได้มีอิสระในการตัดสินใจมากที่สุด เพื่อผลประโยชน์และความพึงพอใจและเพื่อชีวิตในอนาคตที่สมบูรณ์ของบุคคลผู้นั้นเอง Isaacson (อัจฉรา เขตภารา, 2545) ได้กล่าวไว้ว่า

1. ทุกทฤษฎีเห็นรวมกันว่าเรื่องพัฒนาการทางอาชีพ (Career Development) เป็น กระบวนการที่เกิดขึ้นต่อเนื่องกันไปตลอดชีวิต
2. เมื่อเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นต่อเนื่องไปตามช่วงอายุของบุคคล จึงมักปรับปรุงเปลี่ยนแปลง ได้อาจจะต้องย้อนกลับก็ได้ถ้าได้ข้อมูลจากสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป
3. ความแตกต่างทางพันธุกรรมและสิ่งแวดล้อมเป็นสาเหตุให้บุคคลมีความต่างกันในด้าน ความสามารถ ความสนใจและบุคลิกภาพ โดยเฉพาะเมื่อได้อิทธิพลมาจากทัศนคติของบิดา มารดาและ ความคาดหวังจากบุคคลอื่นๆ
4. ในแต่ละอาชีพต้องการความรู้ ความสามารถที่แตกต่างกันออกไปรวมทั้งคุณลักษณะของ บุคคลที่ประสบความสำเร็จในแต่ละอาชีพ สิ่งเหล่านี้เป็นสาเหตุให้บุคคลต้องปรับตัวเพื่อความสำเร็จใน หน้าที่การงาน
5. บุคคลจะพัฒนาประยุกต์ใช้บุคลิกภาพของเขา ในงานอาชีพนั้นอย่างไรขึ้นอยู่กับ องค์ประกอบ ทัศนคติและแรงจูงใจ รวมทั้งค่านิยมของเขา
6. บุคคลเรียนรู้เกี่ยวกับงานและความสัมพันธ์ที่ตนมีต่อชีวิตมนุษย์หลายวิธี ตั้งแต่จาก ครอบครัว กลุ่มเพื่อน รวมทั้งประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน ก็จะช่วยให้เขาได้เพิ่มพูน ความเข้าใจใน เรื่องนี้มากขึ้นทุกที

7. ความสำเร็จในการทำงานที่บุคคลแสวงหานั้น จะต้องขึ้นอยู่กับองค์ประกอบส่วนตัวของบุคคล (ความถนัด ความสนใจ บุคลิกภาพและค่านิยม) และสภาพการณ์ที่เป็นจริงภายนอก (โอกาสสภาพทาง เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม)

8. ความพึงพอใจในงานอาชีพจะเกิดแก่บุคคล เมื่อศักยภาพที่จะประสบผลสำเร็จนั้น ปรากฏเด่นชัดและเป็นที่ยอมรับแก่ตัวเขาเอง

การพัฒนาคนในสังคมยุคปัจจุบันความแตกต่างที่เห็นได้ชัดคือการทำมาหากินตามวิถีของสังคมสมัยใหม่ที่มีมองว่าเงินเป็นปัจจัยหลักในการยังชีพ ดังนั้นแล้วจึงทำให้คำว่า “อาชีพ” ได้เริ่มเป็นคำที่สร้างให้คนสังคมมองว่าอาชีพ คือ สิ่งที่สร้างรายได้ ซึ่งรายได้จะเป็นตัวชี้วัดความอยู่ดีกินดีของประชาชนจากความคิดนี้การมีความรู้ ความสามารถและทักษะในการประกอบอาชีพจึงถือได้ว่าเป็นสิ่งที่สำคัญที่คนในสังคมมองว่า เป็นทักษะชีวิตที่จะสามารถทำให้เขาเหล่านั้นพ้นจากภาวะความยากจนลงได้

จากการที่สังคมไทยเป็นสังคมหนึ่งที่ยังประสบกับปัญหาที่มาจากคนพิการอีกจำนวนมากต้องตกเป็นกลุ่มเสี่ยงต่อการเอารัดเอาเปรียบ เนื่องด้วยการที่กลุ่มคนพิการเหล่านี้ไม่ได้รับ การศึกษา ซึ่งก็ยิ่งผลมาสู่การไม่มีงานทำและขาดความรู้ที่จะเอาตัวรอดในสังคม จากเหตุผลที่กล่าวมานี้เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดการสะท้อนมุมมองที่หลากหลายต่อปัญหาดังกล่าวมากขึ้น และจากสิ่งที่เกิดขึ้นมากมายทำให้รัฐบาลในฐานะเป็นสถาบันหนึ่งที่ต้องดูแลและให้บริการสวัสดิการแก่ประชาชน จึงได้เริ่มที่จะเล็งเห็นถึงความสำคัญของการพัฒนาอาชีพให้แก่คนพิการที่เป็นกลุ่มเสี่ยงมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายดังกล่าวได้มีอาชีพมีงานทำและสามารถที่จะช่วยลดภาวะ ปัญหา แก่ไข พิทักษ์ คุ้มครอง และพัฒนาศักยภาพกลุ่มเป้าหมาย ดังกล่าว ซึ่งโดยทั่วไปแล้วการฝึกอาชีพมักจัดดำเนินการฝึกอาชีพในรูปแบบต่างๆ หลายแบบคือ

1. การฝึกอาชีพในรูปแบบโรงเรียนอาชีวศึกษา (Vocational School)
2. การฝึกอาชีพในสถาบันฝึกอาชีพ (Institutional Training)
3. การฝึกช่างลูกมือ (Apprenticeship Training)

4. การฝึกอาชีพสถาบันฝึกอาชีพหลักสูตรเร่งรัด (Accelerated Training)

นอกจากนี้แล้วยังได้มีการจำแนกประเภทของศูนย์ฝึกอาชีพออกเป็น 4 ประเภทใหญ่

1. ศูนย์ฝึกอาชีพทั่วไป (Central Vocational Training) ฝึกอาชีพแก่เยาวชนและ คนงานในหลักสูตรระยะสั้น
2. ศูนย์ฝึกอาชีพเฉพาะอย่าง (Comprehensive Vocational Training Center) ฝึกอาชีพให้แก่เยาวชนในหลักสูตรระยะยาว 2-3 ปี
3. ศูนย์อาชีพแก่คนพิการ (Vocational Training Center for Physically Handicapped)
4. สถาบันฝึกอาชีพ (Institution of Vocational Training)

สำหรับการฝึกอาชีพ จากรูปแบบของสถาบันที่ให้การฝึกอาชีพที่กล่าวมานี้โดยส่วนมากก็จะ เป็นลักษณะของการให้การฝึกอบรมด้านอาชีพที่ผู้เข้าฝึกอบรมนั้นสามารถที่จะนำความรู้ที่ได้ไปเป็น ประกอบอาชีพที่สร้างรายได้ให้กับตัวเองได้ภายในท้องถิ่นของตนเอง โดยไม่ต้องย้ายถิ่นฐานเข้าไป ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมในเมืองใหญ่ ซึ่งก็ถือเป็นการลดอัตราแรงงานอพยพและปัญหาอื่นๆ อีก มากมาย ดังนั้นแล้วก็ถือได้ว่าการจัดตั้งศูนย์หรือสถาบันในการฝึกอาชีพจะสามารถช่วยแก้ไข ปัญหา ของสังคมได้เป็นอย่างดี และในการจัดโครงการฝึกอบรมในแต่ละพื้นที่นั้นก็ให้มีขั้นตอนในการ ดำเนินงานที่สำคัญในการวางแผนงานการฝึกอาชีพ

3. แนวคิดทฤษฎีวิวัฒธรรมชุมชน

อรุณี ตันศิริ (2549: 2) ได้กล่าวว่า วิวัฒธรรม หมายถึงสิ่งซึ่งบอกความเป็นคนของหนึ่งคน เพราะมนุษย์คนใดคนหนึ่งหากปราศจากวิวัฒธรรมอันแสดงถึงที่มาแห่งตัวตนเสียแล้วก็ย่อมหมายความว่าคนๆ นั้นต่ำกว่ามนุษย์ชาตินั่นเอง

อรรถพล อนันตวรสกุล (2546: 5) ได้กล่าวว่า วิวัฒธรรม หมายถึงแบบแผนการดำรงชีวิตที่ถือเป็นแนวปฏิบัติร่วมกันในสังคมหนึ่งๆ ซึ่งแตกต่างกันไปตามแต่ละพื้นที่

พวงผกา คุโรวาท (2539: 37) ได้กล่าวว่า วิวัฒธรรม หมายถึง เจริญงอกงาม

อานนท์ อาภาภิรม (2519: 99) ได้กล่าวว่า วัฒนธรรม หมายถึงการเพาะปลูกหรือการปลูกฝัง ซึ่งอธิบายได้ว่ามนุษย์เป็นผู้ปลูกฝังอบรมบ่มนิสัยให้เกิดความเจริญงอกงาม

จำนง ทองประเสริฐ (2527: 2) ได้กล่าวว่า วัฒนธรรม หมายถึง ธรรม คือความเจริญ หรือ ธรรมเป็นเหตุให้เจริญ นั้นแสดงให้เห็นว่ามีใช้ลักษณะที่อยู่กับที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงตามลำดับแต่ การเปลี่ยนแปลงนั้นจะต้องเป็นไปในทางที่ดีขึ้นตามลำดับ สิ่งที่อยู่กับที่สิ่งนั้นไม่ชื่อว่า วัฒนธรรม คือเจริญ วัฒนธรรมจึงจำเป็นต้องมีการปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมแก่กาลเวลาอยู่เสมอ

วัฒนธรรม หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิต (The Way of Life) ของคนในสังคมนับตั้งแต่วิถีกิน วิถีอยู่ วิถีแต่งกาย วิถีทำงาน วิถีพักผ่อน วิถีแสดงอารมณ์ วิถีสื่อความ วิถีจราจร และขนส่ง วิถีอยู่ ร่วมกันเป็นหมู่คณะ วิถีแสดงความสุขทางใจ และหลักเกณฑ์การดำเนินชีวิต โดยแนวทางการแสดงถึง วิถีชีวิตนั้นอาจจะมาจากเอกชน หรือคณะบุคคลทำเป็นตัวอย่างแล้วต่อมาคนส่วนใหญ่ก็ปฏิบัติสืบทอดกัน มา วัฒนธรรมย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขและกาลเวลาเมื่อมีการประดิษฐ์หรือค้นพบสิ่งใหม่ วิถี ใหม่ที่ใช้แก้ปัญหา และตอบสนองความต้องการของสังคมได้ดีกว่า ซึ่งอาจทำให้สมาชิกของสังคมเกิด ความนิยม และในที่สุดอาจเลิกใช้วัฒนธรรมเดิม ดังนั้น การรักษาหรือธำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมเดิมจึงต้องม การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาวัฒนธรรมให้เหมาะสมมีประสิทธิภาพตามยุคสมัย

ทะนงศักดิ์ คุ่มไชนะ และคณะ (2534: 4) ได้กล่าวว่า ชุมชน หมายถึงกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ รวมกันในที่ใดที่หนึ่งโดยมีความรู้สึกผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

สุวิทย์ ยิ่งวรพันธ์ (2521) ได้กล่าวว่า กลุ่มชนซึ่งรวมกันโดยความรู้สึกผูกพันเป็นอันหนึ่งอัน เดียวกัน จะอาศัยหลักผูกพันทางเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ ศาสนา เดียวกันก็ตามที่ทำให้แต่ละคนมีความรู้สึก เป็นส่วนหนึ่งของสังคมนั้น ในความหมายดังกล่าวเป็นการที่กลุ่มชนมีความรู้สึกนึกคิด ผลประโยชน์และ ผูกพันตามเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรมร่วมกันโดยอาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ทางภูมิศาสตร์เดียวกัน ตลอดจนการให้ประโยชน์และบริการทางสังคมร่วมกัน

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2523) ได้กล่าวว่า ชุมชน หมายถึง องค์การทางสังคมอย่างหนึ่งและปวง สมาชิกสามารถบรรลุถึงความต้องการพื้นฐานส่วนใหญ่ได้และสามารถแก้ไขปัญหาส่วนใหญ่ในชุมชน ของตนได้

ไพฑูรย์ เครือแก้ว ณ ลำพูน (2526) ได้กล่าวว่า ชุมชน หมายถึง กลุ่มบุคคลที่ตั้งอยู่เป็นที่เป็นทาง มีขอบเขตอันเดียวกันและผู้คนเหล่านั้นมีการพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน มีความสนใจร่วมกันอย่างใดอย่างหนึ่ง มีแนวพฤติกรรมเป็นอย่างเดียวกัน

ในปัจจุบันคำว่า “ชุมชน” ได้ถูกทำไปใช้ในความหมายที่กว้างออกไปจากเดิม เพราะชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสของสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งปรับเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วและมีผลกระทบต่อโครงสร้างชุมชนเดิม ดังที่ ชรินทร์ เจริญกุล (2544) ได้ให้ทัศนะว่า “ลักษณะของชุมชนปรับเปลี่ยนไปตามลักษณะของชุมชนตามลักษณะหน้าที่ (Functional Community) มากกว่าที่จะเป็นชุมชนลักษณะทางภูมิศาสตร์ (Geographical Community) กล่าวคือ ความสัมพันธ์ของคนในขอบเขตพื้นที่ (Area) จะเปลี่ยนไปเป็นลักษณะของเครือข่ายของกลุ่มที่มีกิจกรรมทางสังคมต่างๆ คล้ายคลึงกัน มีความสนใจร่วมกัน มีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน เช่น ชุมชนมุสลิม ชุมชน จส.100 ในกรุงเทพฯ เราไม่สามารถบอกได้ว่าชุมชนอยู่ที่ความร่วมมือกันความเป็นชุมชนอาจเกิดขึ้นในสถานที่และสถานการณ์ต่าง ๆ กัน เช่น

1. ความเป็นชุมชนในครอบครัว
2. ความเป็นชุมชนในที่ทำงาน
3. ความเป็นชุมชนวิชาการ (Academic community)
4. ความเป็นชุมชนสงฆ์
5. ความเป็นชุมชนทางอากาศ เนื่องจากรวมตัวกันโดยใช้วิทยุติดต่อสื่อสารกัน
6. ความเป็นชุมชนทางอินเทอร์เน็ต (Internet) เป็นต้น

จากทัศนะของนักวิชาการข้างต้น ความหมายของคำว่าชุมชนมีความแตกต่างกันบ้างคล้ายคลึงกันบ้าง แต่เนื่องจากสภาพทางสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงเวลา ความหมายของคำว่า “ชุมชน” จึงควรจะมีความหมายว่า “ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เดียวกันหรือต่างพื้นที่ก็ได้ แต่กลุ่มบุคคลเหล่านั้น จะต้องมีความสนใจร่วมกัน (Common interest) มีความสัมพันธ์กัน

(Relationship) มีการกระทำระหว่างกัน (Interaction) มีความรู้สึก (Sense) และมีพื้นฐานชีวิตอย่างเดียวกัน”

ฉะนั้น หากกล่าวโดยสรุป “ความเป็นชุมชน” จะพิจารณาได้จากการที่คนในชุมชนมีความสัมพันธ์แบบประสานสอดคล้องกลมกลืนกัน (Harmonious) คือความเป็นหนึ่งเดียวกัน (Unity) ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปสู่ระดับเครือญาติจนกระทั่งถึงระดับหมู่บ้านและระดับเกินหมู่บ้านหรือที่เรียกว่า Super-village

ชุมชน หมายถึงถิ่นฐานที่อยู่ของกลุ่มคนถิ่นฐานนี้มีพื้นที่อ้างอิงได้ และกลุ่มคนนี้มีการอยู่อาศัยร่วมกันมีการทำกิจกรรมเรียนรู้ ติดต่อสื่อสาร ร่วมมือ และพึ่งพาอาศัยกันมีวัฒนธรรม และภูมิปัญญาประจำถิ่น มีจิตวิญญาณ และความผูกพันอยู่กับพื้นที่แห่งนั้นอยู่ภายใต้การปกครองเดียวกัน กล่าวโดยสรุปวัฒนธรรมชุมชน หมายถึงชุมชนที่มีวิถีชีวิต มีวัฒนธรรม และมีภูมิปัญญาประจำถิ่นนั้น ๆ ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไข และกาลเวลา

ธีระภัทรา เอกผาชัยสวัสดิ์ (2553) แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในประเทศไทยเกิดจากการเข้ามาของระบบทุนนิยมต่อชุมชน และแนวโน้มการสลายตัวของชุมชน ขณะที่วัฒนธรรมชุมชนยังคงความเข้มแข็งอยู่ และการตื่นตัวของปัญญาชนและนักวิชาการต่างๆ และด้วยข้อเสนอขององค์กรพัฒนาเอกชนเมื่อ 20 กว่าปีก่อนต่อมา มีนักคิดระดับชาติหลายคน เช่น ศ. เสน่ห์ จามริก, ศ. นายแพทย์ ประเวศ วะสี, ดร. เอกวิทย์ ญ กลาง, ศ.ดร. ชัยอนันต์ สมุทรวณิช ได้เสนอแนวทางนี้จนสามารถผลักดันให้ปรากฏแนวคิดอยู่ในส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) อย่างชัดเจนว่าจะพัฒนาประเทศตามแนวคิดนี้ ขณะเดียวกันก็มีนักเศรษฐศาสตร์ไทยหลายคนไม่ค่อยเห็นด้วย เพราะไม่เคยพัฒนาประเทศตามแนวทางนี้ และไม่น่าจะก้ำกึ่งให้ชาติได้ ทำให้เกิดข้อถกเถียงว่าเราจะพัฒนาไปแนวทางไหน แนวทางทุนนิยมหรือแนวทางวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งทำให้แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเป็นแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน จากความคิดของปัญญาชนที่มีวิถีดั้งเดิม ในแนววัฒนธรรมชุมชนพบว่าแนวคิดที่สอดคล้องกันโดยรวม โดยขอเสนอให้เห็นภาพที่มาของการมีแนวคิดนี้ ดังต่อไปนี้

1. ชุมชนมีวัฒนธรรมของตนอยู่แล้ว คือมีระบบคุณค่าที่รวบรวมมาได้จากประวัติศาสตร์เป็นบทสรุปของความคิดและการปฏิบัติของชุมชนนั้นๆ เป็นวิถีชีวิตและทิศทางของการพัฒนาชุมชนที่ชาวบ้านสรุปขึ้นมา แกนกลางของวัฒนธรรมชุมชนคือการให้ความสำคัญแก่ความเป็นคนและความกลมกลืน (Harmony) กันในชุมชน การพัฒนาชุมชนจึงต้องเริ่มจากฐานวัฒนธรรมชุมชนซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่แข็งแกร่งที่สุดของชาวบ้าน ถ้ามีวัฒนธรรมชุมชนเข้มแข็ง การรวมกลุ่มของชาวบ้านเพื่อทำกิจกรรมจะสำเร็จได้ไม่ยาก การต่อต้านการเอารัดเอาเปรียบจากภายนอกก็จะสามารถกระทำได้

2. วัฒนธรรมชุมชนนี้เป็นพลังผลักดันการพัฒนาชุมชนที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นสิ่งที่ชาวบ้านสร้างขึ้นเอง ต้องศึกษาประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตของชาวบ้านในแต่ละชุมชนที่แตกต่างกัน นักพัฒนาและปัญญาชนอาจช่วยผลักดันการพัฒนาชุมชนให้มีพลังยิ่งขึ้นได้ โดยการร่วมกับชาวบ้านวิเคราะห์และทำให้ชาวบ้านสำนึกที่แจ่มชัดในวัฒนธรรมของตนเอง เพราะสิ่งที่ชาวบ้านปฏิบัติมาช้านานนั้นกลายเป็นเรื่องของจิตใต้สำนึก ซึ่งลืมไปว่าทำอย่างนั้นเพราะอะไร ทำให้ชาวบ้านตื่นตัวและเกิดการรับรู้เอกลักษณ์และคุณค่าของตนเอง ค้นพบจิตใต้สำนึกอิสระของชุมชน เห็นคุณค่าของการรวมตัวเป็นชุมชน และซาบซึ้งในประวัติการต่อสู้ร่วมกันตลอดมา เห็นความหายนะของการครอบงำของวัฒนธรรมแปลกปลอมจากภายนอกที่เข้ามาสู่ชุมชน

3. สังคมไทยมีวัฒนธรรมอยู่สองกระแส คือ วัฒนธรรมชุมชนและวัฒนธรรมทุนนิยมซึ่งมีการเสนอให้เปลี่ยนแปลงแนวทางการพัฒนาโดยให้หันกลับไปพึ่งตนเองให้ได้ โดยควรผลิตให้ทุกคนมีกินพอเพียงแล้วค่อยเอาส่วนที่เหลือส่งออก รัฐควรใช้นโยบายเศรษฐกิจชาตินิยม

4. การผลักดันแนวทางวัฒนธรรมชุมชนในคนชั้นกลาง เพื่อให้เกิดแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน โดยให้คนชั้นกลางนำวัฒนธรรมความรู้และระบบคิดของชาวบ้านมาเผยแพร่และนำทรัพยากรในสังคมเมืองไปให้ชนบท และต่อต้านรัฐและทุนนิยม

5. เน้นการต่อต้านกระแสการพัฒนาของรัฐและการส่งเสริมชุมชนให้มีความเข้มแข็ง

สรุป การกำเนิดของการมีแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในไทยที่สำคัญก็คือ เรามีวัฒนธรรมชุมชนอยู่แล้ว แต่ไม่เห็นความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชนชาวบ้าน จนมีการผลักดันแนวคิดนี้ชัดเจนขึ้นเพื่อความอยู่รอดและการพึ่งตนเองของชุมชนและสังคม

สำหรับประเทศไทยในทัศนะของวัฒนธรรมชุมชนนั้นจะเห็นว่า การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในสังคมไทยที่ส่งผลกระทบต่อการดำรงอยู่อย่างรุนแรงนั้นมี 3 เหตุการณ์ คือ การทำสนธิสัญญาเบาว์ริงในปี พ.ศ.2398 เพื่อเปิดประตูการค้าให้กับประเทศตะวันตกเข้ามาค้าขายโดยไม่เก็บภาษี การปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 และการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ด้านเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงตั้งแต่สนธิสัญญาเบาว์ริงได้ก่อให้เกิดการขยายตัวของเศรษฐกิจแบบตลาดกลายเป็นเศรษฐกิจแบบทุนนิยมรุกรานชุมชนมากขึ้น ส่งผลให้ชุมชนเกิดการปรับเปลี่ยนแบบแผนการผลิตแบบยังชีพเป็นการผลิตเพื่อขาย โดยอาศัยความรู้ทางด้านการเกษตรสมัยใหม่ ส่งผลให้เกิดการทำลายสิ่งแวดล้อม ประกอบกับที่ชุมชนต้องพึ่งพิงระบบตลาดที่ไม่มีความแน่นอนมากขึ้นเรื่อยๆ ผลกระทบจึงเกิดขึ้นกับชุมชนอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

2. ด้านการเมือง การเปลี่ยนแปลงการปกครองอันเป็นผลมาจากการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 ก่อให้เกิดการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง มีการแทรกแซงอำนาจทางการเมือง การปกครองของรัฐส่วนกลางไปสู่ชุมชน ผลกระทบที่เด่นชัดก็คือ การทำให้แบบแผนในการดูแลตนเองผ่านระบบเครือญาติ ผู้อาวุโส และอำนาจสังคตสิทธิ์ต่างๆ ในชุมชนถูกทำลายลงไปพร้อมๆ กับสิทธิในการปกครองตนเองของชุมชน ขณะที่การเมืองก่อนการปฏิรูปฯ ในสมัยรัฐศักดินา แม้ว่าส่วนกลางจะมีส่วนการปกครองดูแลและอาศัยกำลังคนในชุมชนไปสนับสนุนกิจการของตน แต่ก็ยังให้อิสระในการปกครองดูแลตนเองอยู่

3. ด้านวัฒนธรรม การแพร่เข้ามาของวัฒนธรรมแบบทุนนิยมตะวันตก ได้ส่งผลต่อการทำลายคุณค่าทางวัฒนธรรมที่แฝงอยู่ในแบบแผนการใช้ชีวิตด้านต่างๆ ของชาวบ้านในชุมชนมุ่งแสวงหาความมั่งคั่ง เกิดการแก่งแย่งชิงดี ขาดคุณค่าทางจิตวิญญาณ และความสัมพันธ์ที่ดีงาม ในขณะที่ระบบชุมชนดั้งเดิมอยู่อาศัยอย่างมีสันติสุข เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือเกื้อกูล มีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายและมีลักษณะประนีประนอมสูง นอกจากนี้ยังมีระบบการบริโภคที่เหมาะสม ไม่ฟุ่มเฟือย ทรัพยากรในชุมชนจึงไม่ถูกทำลายลงไปมากนัก ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้สูง

จากที่กล่าวมาข้างต้น กระบวนการพัฒนาตามแนวทางวัฒนธรรมชุมชนมีอยู่ตลอดเวลาอยู่แล้ว นั้น ทำให้ชุมชนไทยยังคงอยู่ และปัจจุบันเน้นการวางยุทธศาสตร์การพัฒนาไว้ที่การปลูกจิตสำนึกให้ชุมชน ชาวบ้าน ได้ตระหนักและเล็งเห็นในพลังศักยภาพของตนเองว่าจะสามารถฟื้นฟู ดำรงอยู่และพัฒนาได้ แล้วจึงนำพลังเหล่านี้มาผลักดันสู่กระบวนการปฏิบัติการจริงในชุมชน บนฐานของการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน ดังนั้น ในปัจจุบันแนวทางการพัฒนาและกระบวนการวิจัยต่างๆ หรือแม้กระทั่งเทคนิคการศึกษาชุมชนต่างๆ ก็จะใช้วิธีการสร้างการเรียนรู้ การมีส่วนร่วมและปลูกจิตสำนึกของชาวบ้านให้รับรู้ปัญหาและศึกษาชุมชนตลอดจนหาแนวทางแก้ไขร่วมกัน เช่น การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) การประเมินสถานะชนบทแบบมีส่วนร่วม (PRA) เทคนิคการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน เป็นต้น

แนวคิดและปรัชญาของการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน

ธีระภักธา เอกผาชัยสวัสดิ์ (2553) ได้กล่าวว่าการพัฒนาวัฒนธรรมที่ถูกต้องคือการพัฒนาคน และการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน นอกจากพัฒนาคนแล้วยังครอบคลุมถึงเศรษฐกิจวัฒนธรรมชุมชน โดยเฉพาะในปัจจุบันสังคมให้ความสำคัญ ซึ่งหมายถึงการเลี้ยงชีพที่พัฒนามาจากวิถีชีวิตของชุมชน องค์การชุมชนผู้ผลิตในชุมชน ซึ่งเป็นรากฐานของสังคม อย่างไรก็ตามการพัฒนาวัฒนธรรมโดยมุ่งที่วัฒนธรรมเป็นหลักสำคัญนั้น เป็นเรื่องที่น่าพิจารณาอย่างยิ่ง เพราะที่ถูกต้องมนุษย์หรือคนเท่านั้นสมควรได้รับการพัฒนา ก่อนสิ่งอื่น โดยอาศัยวัฒนธรรมเป็นองค์ประกอบสำคัญ ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดและความหมายโดยนัยยะของการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน การให้นิยามความหมายของคำว่า “การพัฒนา” ตามแนววัฒนธรรมชุมชนนั้น มีแนวคิดที่เกี่ยวข้องในการกำหนดความหมายอยู่ 2 ประเด็นหลัก คือ

1.1 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนามนุษย์ เนื่องจากวัฒนธรรมชุมชนถือมนุษย์เป็นศูนย์กลาง และเป็นเป้าหมายของการพัฒนา ดังนั้นทัศนคติต่อมนุษย์จึงนับว่าเป็นหัวใจชี้ขาดการพัฒนาแนวนี้มีทัศนคติต่อมนุษย์ว่า คนเราทุกคน ไม่ว่าจะเป็นใคร เกิดที่ไหน มนุษย์ทุกคนล้วนแล้วแต่มีศักยภาพที่จะบรรลุจุดสูงสุดได้ ดังนั้นความหมายของการพัฒนาตามแนววัฒนธรรมชุมชน ก็คือ กระบวนการสร้างเงื่อนไขที่เหมาะสมด้วยการเรียนรู้ กิจกรรมเพื่อให้ศักยภาพของมนุษย์ในองค์ประกอบของการพัฒนา

มนุษย์ทั้ง 3 ประการได้บรรลุสู่เป้าหมายสูงสุด ด้วยการมองมนุษย์มีลักษณะต้องพัฒนาแบบองค์รวม แล้วเชื่อมั่นในศักยภาพของมนุษย์ที่จะสามารถสร้างความเข้มแข็งของชุมชน/ สังคมได้

1.2 แนวคิดที่ว่ามนุษย์มีลักษณะเป็นองค์รวม (Homo Sapiens) มิใช่เป็นมนุษย์เศรษฐกิจ (Homo Economics) มนุษย์แรงงาน (Homo Labor) หรือมนุษย์ผู้บริโภคแต่เพียงอย่างเดียว เมื่อมนุษย์มีลักษณะองค์รวม การพัฒนามนุษย์ก็ย่อมต้องมีลักษณะเป็น องค์รวม (Holistic) ด้วยเช่นกัน เช่นยกตัวอย่างเรื่อง “ความสุข” ของคนในแนววัฒนธรรมชุมชนจะเห็นว่า มีมิติที่หลากหลายและเชื่อมโยงกัน จะมีทั้งวิธีการทางเศรษฐกิจ วิธีการทางสังคม วิธีการทางความเชื่อ ฯลฯ วิธีการเหล่านี้จะโยงใยกันอยู่ตลอดในขณะที่การพัฒนาระแสเศรษฐกิจมีมิติเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว

2. องค์ประกอบของวัฒนธรรมชุมชน องค์ประกอบของวัฒนธรรมชุมชน ในที่นี้เป็นองค์ประกอบของวัฒนธรรมที่จะทำให้เกิดการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน โดยเกิดจากนักพัฒนาที่ได้ปฏิบัติงานและดำเนินกิจกรรมร่วมกับชาวบ้าน ตลอดจนได้มีการศึกษาชุมชนเพื่อทำให้เกิดการแก้ไขชุมชน และพบองค์ประกอบที่สำคัญของวัฒนธรรมชุมชนที่เกิดขึ้นทำให้ชุมชนยังคงดำรงอยู่ได้ด้วยองค์ประกอบต่างๆ เหล่านี้ที่ยังมีอยู่ในชุมชน โดยทั้งนี้องค์ประกอบของวัฒนธรรมชุมชนจึงเป็นระบบของวิถีคิด ในเรื่องของระบบของความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน รายละเอียดขององค์ประกอบที่ทำให้เกิดการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน สรุปได้ดังนี้

2.1 ผลของความพยายามร่วมกัน (Collective) ในการต่อสู้และแสวงหาหนทางเพื่ออยู่ร่วมกับธรรมชาติ คือความพยายามในการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับธรรมชาติที่อาจจะแสดงออกมาในรูปแบบของเทคโนโลยี เครื่องมือ เครื่องใช้ ทักษะ กรอบความคิดตัวบุคคล ซึ่งเราอาจจะสรุปได้ว่า ในบรรดาผลผลิตเหล่านี้เป็นทั้งด้านความรู้ความสามารถ (ภูมิปัญญา) และเป็นทั้งตัวแทนของระบบคุณค่าแต่ละระบบ เช่น เราถือเราคุณค่าที่จะเอาชนะ และเป็นนายธรรมชาติ (Harmony/ Dominate) หรือเราถือคุณค่าว่าจะอยู่ร่วมอย่างประสานสอดคล้องกับธรรมชาติ (Harmony)

2.2 ผลของความพยายามร่วมกันในการแสวงหาวิธีการในการอยู่ร่วมกันอาจจะเห็นทั้งเพื่อนมนุษย์ที่อยู่ภายในกลุ่มเดียวกันหรือเพื่อนมนุษย์ที่อยู่ ภายนอกกลุ่ม ผลผลิตทางวัฒนธรรมนี้ ได้แก่ วิธีการจัดรวมเป็นกลุ่มเป็นองค์กร (ระบบครอบครัวเครือญาติ) การจัดแบ่งภาระ หน้าที่และความรับผิดชอบตามเกณฑ์ต่างๆ เช่น ตามเพศ ตามอายุการกำหนดหน้าที่และความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับผู้

ตามกฎระเบียบการกำหนดตัวบุคคลที่จะเป็นศูนย์รวมของกลุ่ม นอกจากนั้นก็ยังมียุทธวิธีการจัดการกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชน (การปรับไหม การขอขมา) รวมทั้งระบบคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง (เช่นคุณค่าเรื่องการให้อภัย อโหสิกรรม) และจากการที่เราได้เห็นแหล่งที่มาของศักยภาพความสามารถและคุณธรรมของชาวบ้าน ทำให้มีพื้นฐานว่าความเชื่อมั่นในศักยภาพของชาวบ้านนี้ มิได้เกิดมาจากทฤษฎีหรือเกิดจากการนึกคิดเอาเอง หากแต่ศักยภาพดังกล่าวนี้ได้พิสูจน์มาแล้วจากการที่ชุมชนสืบทอดได้อย่างยั่งยืนและยาวนาน

2.3 เอกลักษณะของวัฒนธรรมชุมชน ชุมชนแต่ละแห่งต่างก็มีเอกลักษณ์ของตัวเองที่เป็นต้นกำเนิดแห่งความภาคภูมิใจ และมีศักดิ์ศรีในตัวเองจึงเป็นแหล่งกำเนิดของพลังชุมชน อย่างไรก็ตามไม่ว่าจะเป็นชุมชนแห่งใด เราสามารถที่จะสกัดลักษณะที่เป็นลักษณะร่วมของเอกลักษณ์แห่งวัฒนธรรมชุมชนมาได้

2.4 การจัดระบบเศรษฐกิจ ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่าแก่นหัวใจและรูปแบบของโครงสร้างเศรษฐกิจแบบทุนนิยมนั้น เป็นเพียงรูปแบบหนึ่งเท่านั้นและไม่ใช่ว่ารูปแบบเดียวที่มนุษย์ชาติเรามีอยู่ ในชุมชนชนบทหลายต่อหลายแห่งของไทยมีรูปแบบการจัดระบบเศรษฐกิจที่ไม่ได้เน้นกำไรเป็นเป้าหมายสำคัญ (Profit Oriented) ไม่ได้เน้นคุณค่าการแข่งขันในการผลิต แต่กลับจัดระบบเศรษฐกิจที่เน้นเป้าหมายสำคัญ เน้นการร่วมมือช่วยเหลือกัน เป้าหมายของเศรษฐกิจไม่ได้เน้นการกินดีอยู่ดีเพิ่มขึ้นตลอดเวลาในเชิงปริมาณ แต่มุ่งการกินพอดี อยู่พอดีในแง่คุณภาพชีวิตและความสมดุล การสะสมทุนอาจจะไม่ได้กระทำในรูปของการสั่งสมวัตถุในหน่วยของปัจเจกบุคคล แต่เป็นการสะสมทุนในด้านความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relationship) ในหน่วยของชุมชน เช่น ระบบทำนาผ่ากึ่ง ระบบเลี้ยงวัวผ่ากึ่งของชาวนาภาคเหนือ ที่อยู่บนฐานความคิดว่าถ้าเราช่วยเขาในวันนี้ วันหน้าเขาจะได้มาช่วยเราเป็นแบบถ้อยทีถ้อยอาศัย ระบบแลกเปลี่ยน (Exchange) ไม่ได้มุ่งที่การสั่งสมมูลค่า แต่เน้นที่การสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคม

2.5 การจัดระบบอำนาจ รูปแบบการจัดระบบอำนาจในวัฒนธรรมของเราที่เรียงลำดับของอำนาจจากมากไปหาน้อยตามลำดับชั้น (Hierarchy) หรือรูปแบบประชาธิปไตยทางอ้อมโดยผ่านตัวแทนนั้นอาจเป็นเพียง 2 รูปแบบเท่านั้นในการจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจ และหากเราศึกษาวัฒนธรรมของชาวบ้าน เราก็อาจจะพบรูปแบบอำนาจในแบบอื่นๆ เช่น ระบบตรวจสอบ และสมดุล

(Check and Balance) ที่แสดงอำนาจอำนาจในความสัมพันธ์ 3 ฝ่าย เช่น รูปแบบอำนาจระหว่างพระเจ้าแผ่นดิน พระภิกษุ และประชาชน ในระบบความคิดของขบวนการชาตินิยม หรือแม้แต่เรื่องแหล่งที่มาของอำนาจก็มีอยู่หลายแบบ เป็นต้น

นอกจากนี้การศึกษาแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนจำเป็นต้องอาศัยทฤษฎีความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องวัฒนธรรม คุณค่า หรืออุดมการณ์ โดยเฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับคุณค่า ภูมิปัญญา จิตสำนึกอุดมการณ์ที่มีลักษณะเป็นนามธรรมนั้น ต้องการสิ่งที่เรียกว่า เงื่อนไข (Condition) มาหล่อเลี้ยงคุณค่าที่ชุมชนมีอยู่ไม่ได้มีลักษณะคงตัวและยั่งยืน หากแต่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง ทั้งด้านที่สูญสลายหรือเพิ่มพูน ทั้งนี้ย่อมแล้วแต่ปฏิบัติการของผู้ที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นในหลักการที่กล่าวมา การพัฒนาแนวนี้จะถือชาวบ้านเป็นตัวตั้ง และนักวิชาการหรือนักพัฒนาจะเป็นตัวสนับสนุน นั่นคือ นักพัฒนาไม่จำเป็นต้องนำเอาคุณค่าหรือภูมิปัญญาต่างๆ จากภายนอกเข้าไปให้ชาวบ้าน (เพราะชาวบ้านจะมีอยู่แล้ว) แต่สิ่งที่ชาวบ้านอาจจะขาดก็คือเงื่อนไขที่เหมาะสม (Facilitating Condition) ที่จะหล่อเลี้ยงหรือผลิตซ้ำคุณค่าหรือภูมิปัญญานั้น ตัวอย่างรูปธรรมก็เช่น ชาวบ้านมีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ผู้อื่น แต่เมื่อขาดแคลนวัตถุดิบปัจจัยเงื่อนไขทางเศรษฐกิจที่บีบรัดทำให้ไม่มีเวลารว่าง ก็ขาดโอกาสที่จะแสดงน้ำใจต่อผู้อื่นได้ จนกระทั่งเมื่อมีโครงการพัฒนาเศรษฐกิจเข้ามาช่วยบรรเทาเงื่อนไขบีบรัดดังกล่าว จึงมีโอกาสดำเนินกิจกรรมและน้ำใจออกมาให้ปรากฏ ดังนั้นสรุปได้ว่า แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน ต้องมีการปรับปรุงประยุกต์ อนุรักษ์ส่งเสริมทำนุบำรุง ตอกย้ำ หรือรื้อฟื้น สร้างใหม่หรือเผยแพร่ หรือการแลกเปลี่ยนให้วัฒนธรรมชุมชนหรือท้องถิ่นคงอยู่ และมีศักยภาพและสามารถพัฒนา เพื่อให้เกิดความยั่งยืนของชุมชนได้ต่อไป

3. ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนแนววัฒนธรรมชุมชน

กาญจนา แก้วเทพ (2553: ออนไลน์) กล่าวว่าแนวคิดการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชนเป็นแนวคิดหนึ่งที่จะสร้างให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน การมีส่วนร่วมแสดงให้เห็นถึงความร่วมมือ ร่วมใจ และก่อให้เกิดพลังของชุมชนที่จะดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ กาญจนา แก้วเทพ ได้เสนอแนวคิดการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชนในประเด็นต่างๆ ดังนี้

ปรัชญาของการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน ปรัชญาของการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนนั้นมีลักษณะแตกต่างไปจากปรัชญาของการพัฒนากระแสหลักคือการพัฒนาเศรษฐกิจทั้งนี้เพราะในขณะที่การพัฒนาเศรษฐกิจมุ่งเน้นไปที่การเพิ่มพูนความอุดมสมบูรณ์ทางด้านวัตถุเป็นเป้าหมายสูงสุด เกณฑ์การวินิจฉัยความสำเร็จของการพัฒนาก็คือปริมาณวัตถุที่เพิ่มขึ้น (ที่เป็นรูปธรรมที่สุด ก็คือ GNP) แต่การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนนั้นถือเอาความสุขของมนุษย์เป็นเป้าหมายสูงสุดที่เรียกว่า Human Centered Development เกณฑ์ที่วินิจฉัยความสำเร็จของการพัฒนาก็คือสถานะที่มนุษย์สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข อย่างมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ในการทำงานพัฒนากับประชาชนตามแนวทางวัฒนธรรม จึงต้องสร้างจิตสำนึกทางวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของบุคคล และชุมชนให้ประชาชนรู้จักตนเองเคารพตนเอง และผู้ที่เข้าไปทำงานร่วมกับชุมชนต้องเริ่มศึกษาค้นคว้าเรียนรู้ร่วมไปกับชาวบ้านถึงวัฒนธรรมที่เป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นเสมือนหนึ่งพลังสำหรับการพัฒนานคน และสังคม

ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนแนววัฒนธรรมชุมชนคือ วัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ของบุคคลและชุมชนหากคนเราไม่รู้จักตนเองไม่เคารพตัวเองก็ไม่อาจพัฒนาได้ และวัฒนธรรมเป็นพลังสำหรับการพัฒนาตนและสังคม โดยชุมชนมีวัฒนธรรมที่ดี มีศักยภาพในการที่จะพัฒนา หรือที่จะต้านกระแสทุนนิยมได้ แนวคิดนี้มองเป็นปรากฏการณ์ที่เป็นผลของระบบทุนนิยม ที่เน้นวัตถุนิยมทำให้คนเห็นแก่ตัว และต้องพึ่งพาทุกจากภายนอกซึ่งก่อให้เกิดปัญหาในการพัฒนา จึงหันมาเน้นคุณธรรมชาวบ้านที่ให้ความสำคัญกับจิตใจ การพึ่งพาตนเองและการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เป็นหลักธรรมในการพัฒนาได้ กล่าวถึงปรัชญาของการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนว่า ให้ถือเอาความสุขของมนุษย์เป็นเป้าหมายสูงสุดของเกณฑ์ความสำเร็จในการพัฒนาแนวนี้ คือสถานะที่มนุษย์สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุขอย่างมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์

4. วิธีการศึกษาแนววัฒนธรรมชุมชน

ประการแรกเราต้องมองชุมชนว่าเป็นกระบวนการ ไม่ใช่เป็นตุลยภาพในกระบวนการนี้มีพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ซึ่งส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากความขัดแย้ง ความขัดแย้งนี้คอยทำหน้าที่รบกวนไม่ได้ตุลยภาพปรากฏขึ้นได้ ซึ่งแนววัฒนธรรมชุมชนมักจะมองความขัดแย้งว่าเป็นความขัดแย้งระหว่างวัฒนธรรม (วัฒนธรรมตะวันออกกับวัฒนธรรมตะวันตก) แต่บางที่เราอาจต้องมอง

ให้กว้างกว่านี้ ในชุมชนเราจะพบทั้งความขัดแย้งทางเศรษฐกิจ ซึ่งนำไปสู่ความตึงเครียดและการปะทะกันของผลประโยชน์ตลอดเวลา การทำงานของกระบวนการเหล่านี้จะให้คำตอบเราว่า ชุมชนในวันนี้ไม่เหมือนชุมชนเมื่ออดีตแล้ว

ประการที่สองปัญหาที่เราต้องมาวิเคราะห์กันใหม่ คือ อะไรทำให้ชุมชนเปลี่ยนไป การเปลี่ยนแปลงมาจากกระบวนการภายนอกที่เราเรียกว่า “โลกาภิวัตน์” หรือจากพลังพลวัต (Dynamic) ภายในชุมชน หรือว่าเกิดจากปฏิสัมพันธ์ของทั้งสองกระบวนการดังกล่าว ควรต้องมีการแสวงหาทฤษฎีที่สามารถอธิบายปรากฏการณ์

5. หลักการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน

1. การถือเอาชาวบ้านเป็นตัวตั้งของการพัฒนา หลักการพัฒนานี้ถือเป็นการปรับกระบวนการทัศน์ใหม่ในการพัฒนาชุมชนโดยเชื่อว่าประสบการณ์ชีวิตที่ชาวบ้านได้ผ่านการต่อสู้เพื่อความอยู่รอดมาในคนแต่ละรุ่น และได้ส่งทอดบทเรียนนั้นเป็นมรดกชีวิตที่อยู่ในรูปของวัฒนธรรม คือ ภูมิปัญญา ภูมิธรรม ความสามารถ และศักยภาพของประชาชน ดังนั้น การทำงานจึงต้องเริ่มจากชาวบ้าน และสิ่งที่ชาวบ้านมีอยู่ที่เรียกว่าการทำงานแบบ Bottom-Up

2. การใช้แนวทัศนะแบบ Positive Approach คือการทำงานพัฒนา โดยเริ่มต้นจากสิ่งที่ชาวบ้านมีอยู่ก่อน คือทำในสิ่งที่ชาวบ้านเขามีอยู่เป็นหลักพัฒนาให้ดีขึ้น หรือพัฒนาเชื่อมโยงสู่สิ่งอื่นที่ชาวบ้านมีในลักษณะที่เป็นองค์รวม (Holistic) ของมนุษย์ และชุมชน

3. การทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน ต้องยึดหลักการประสานงานกันระหว่างสิ่งที่นักพัฒนามี และสิ่งที่ชาวบ้านมี และต้องหลีกเลี่ยงหลักการ “เข้าแทนที่” (Substitution) ไม่ว่าจะมาจากฝ่ายใดก็ตาม ทั้งนี้โดยคำนึงความแตกต่างระหว่างนักพัฒนา และชาวบ้านซึ่งทำที่ที่ควรมี คือ พยายามศึกษาข้อเด่น และข้อด้อยของทั้งสองฝ่าย และทำงานร่วมกันเพื่อขจัดข้อด้อย และประสานข้อดีการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน ที่มุ่งใช้วัฒนธรรมชุมชนของตนเป็นเครื่องมือให้ประชาชนมารวมกลุ่มเพื่อมองปัญหาร่วมกัน วางแนวทางในการดำเนินงานร่วมกัน ผสมผสานอย่างกลมกลืนกับ วัฒนธรรมเดิม ภูมิปัญญาเดิม จนเกิดเป็นพลังชุมชนที่จะดำเนินการพัฒนาแก้ไขปัญหาวិถีชีวิตของตนเองได้

การทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน ที่มุ่งใช้วัฒนธรรมชุมชนของตนเป็นเครื่องมือให้ประชาชนมารวมกลุ่มเพื่อมองปัญหาาร่วมกัน วางแนวทางในการดำเนินงานร่วมกัน ผสมผสานอย่างกลมกลืนกับวัฒนธรรมเดิม ภูมิปัญญาเดิม จนเกิดเป็นพลังชุมชนที่จะดำเนินการพัฒนาแก้ไขปัญหาวิถีชีวิตของตนเองได้

4. แนวคิดทฤษฎีการมีส่วนร่วมของชุมชน

วิทยา ทิพย์ทอง (2545) ให้ความหมายว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนคือการที่กลุ่มของประชาชนก่อให้เกิดการรวมตัวที่สามารถจะกระทำการตัดสินใจใช้ทรัพยากร และมีความรับผิดชอบในกิจกรรมที่กระทำโดยกลุ่ม

ยุพาพร รูปงาม (2545) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม (Participation) คือ เป็นผลมาจากการเห็นพ้องกันในเรื่องของความ ต้องการและทิศทางของการเปลี่ยนแปลงและความเห็นพ้องต้องกัน จะต้องมามากจนเกิด ความคิดริเริ่มโครงการเพื่อการปฏิบัติ เหตุผลเบื้องต้นของการที่มีคนมารวมกันใดควร จะต้องมีการตระหนักว่าปฏิบัติการทั้งหมดหรือการกระทำทั้งหมด ที่ทำโดยกลุ่มหรือนามกลุ่มนั้น กระทำผ่านองค์การ (Organization) ดังนั้นองค์การจะต้องเป็นเสมือนตัวนำให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงได้

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527: 5) ได้ให้ความหมายและหลักการสำคัญเรื่องนโยบายการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริมชักนำและสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งรูปส่วนบุคคล กลุ่มชน ชุมชน สมาคม และองค์การอาสาสมัครรูปแบบต่างๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527: 2) ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ในกองประชุมเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาได้ว่า การมีส่วนร่วมคือการที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการควบคุมการใช้ และการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อผลประโยชน์ต่อการดำรงชีพในทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างศักดิ์สิทธิ์ในฐานะที่เป็นสมาชิกในสังคม ในการมีส่วนร่วมของประชาชนได้พัฒนาความรู้ และภูมิปัญญาเดิมซึ่งแสดงออกในการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตนเองอย่างเป็นตัวเอง

ปรัชญา เวสารัชช์ (2528: 3) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเกิดขึ้นได้ในหลายลักษณะหลายรูปแบบหลายวิธีการและหลายวัตถุประสงค์ที่มีความแตกต่างกันไปตามมิติต่างๆ

อากรพันธ์ จันทรสว่าง (2531: 20) ได้อธิบายเรื่องการมีส่วนร่วมว่าการมีส่วนร่วมเป็นผลจากการเห็นพ้องต้องกันในเรื่องความต้องการและทิศทางของการเปลี่ยนแปลงและความเห็นพ้องต้องกันนั้นจะต้องมีมากพอ จนเกิดความริเริ่มโครงการเพื่อการนั้นๆ เหตุผลเบื้องต้นของการที่คนเราสามารถรวมกันได้ควรจะต้องมีความตระหนักว่าปฏิบัติการทั้งหมดหรือการกระทำทั้งหมดที่ทำโดยบุคคลหรือทำในนามกลุ่มนั้น กระทำผ่านองค์การ ดังนั้นองค์การจะต้องเป็นเสมือนตัวนำให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงที่ต้องการได้

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2526: 253) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า หมายถึงการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในความคิดริเริ่ม การพิจารณา ตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบถึงตัวประชาชน

เสน่ห์ จามริก (2527: 22) ให้ความหมายว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนว่าไม่ได้หมายความว่าเพียงว่าดึงประชาชนเข้ามาร่วมกิจกรรมตามที่นักวิชาการหรือองค์กรพัฒนาตั้งขึ้น แท้จริงแล้วต้องให้มีชุมชนมีกิจกรรม และ วิธีดำเนินการของเขาเองในชุมชน

White (1982) (อ้างใน ปรีศนา โกลละสุด 2543) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า ประกอบด้วย 4 มิติคือ

มิติที่ 1 คือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่า อะไรควรทำและทำอย่างไร

มิติที่ 2 คือ มีส่วนร่วมเสียสละในการพัฒนา ลงมือปฏิบัติการตามที่ตัดสินใจ

มิติที่ 3 คือ การมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการดำเนินงาน

มิติที่ 4 คือ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542: 28) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นทางการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนไว้ว่าการสนับสนุนส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนโดยใช้ชุมชนท้องถิ่นได้รับผลประโยชน์ และมีรายได้จากการท่องเที่ยว เพื่อ

ก่อให้เกิดความรัก ความหวงแหน การสร้างจิตสำนึกในการดูแลปกป้องทรัพยากรท่องเที่ยวและสภาพแวดล้อมให้อยู่อย่างยั่งยืน

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การมีสมาชิกหรือกลุ่มคนมีความเห็นพ้องต้องกันจะต้องมีมากพอ จนสามารถที่จะมีโอกาสเข้าดำเนินการมีอิทธิพลในกิจกรรมต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ

1. ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมมี 5 ทฤษฎี ซึ่ง อคิน รพีพัฒน์ (อ้างถึงใน ยุพาพร รูปงาม, 2545, หน้า 7-9) ได้สรุปไว้ดังนี้

1.1. ทฤษฎีการเกลี้ยกล่อมมวลชน (Mass Persuasion)

Maslow (อ้างถึงใน อคิน รพีพัฒน์, 2527, หน้า 7-8) กล่าวว่า การเกลี้ยกล่อมหมายถึงการใช้คำพูดหรือการเขียน เพื่อมุ่งให้เกิดความเชื่อถือและการกระทำ ซึ่งการ เกลี้ยกล่อมมีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในการปฏิบัติงานและถ้าจะให้ เกิดผลดีผู้เกลี้ยกล่อมจะต้องมีศิลปะในการสร้างความสนใจในเรื่องที่จะเกลี้ยกล่อม

โดยเฉพาะในเรื่อง ความต้องการของคนตามหลักทฤษฎีของ Maslow ที่เรียกว่าลำดับขั้น ความต้องการ (Hierarchy of Needs) คือความต้องการของคนจะเป็นไปตามลำดับ จากน้อยไปมาก มีทั้งหมด 5 ระดับ ดังนี้

1. ความต้องการทางด้านสรีระวิทยา (Physiological Needs) เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ (Survival Needs) ได้แก่ ความต้องการทางด้านอาหาร ยา เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยยารักษาโรค และความต้องการทางเพศ

2. ความต้องการความมั่นคงปลอดภัยของชีวิต (Safety and Security Needs) ได้แก่ ความต้องการที่อยู่อาศัยอย่างมีความปลอดภัยจากการถูกทำร้ายร่างกาย หรือถูก ขโมยทรัพย์สิน หรือความมั่นคงในการทำงาน และการมีชีวิตอยู่อย่างมั่นคงในสังคม

3. ความต้องการทางด้านสังคม (Social Needs) ได้แก่ ความต้องการความรัก ความต้องการที่จะให้สังคมยอมรับว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

4. ความต้องการที่จะมีเกียรติยศชื่อเสียง (Self-Esteem Needs) ได้แก่ ความภาคภูมิใจ ความต้องการดีเด่นในเรื่องหนึ่งที่จะให้ได้รับการยกย่องจากบุคคลอื่น ความต้องการด้านนี้เป็นความต้องการระดับสูงที่เกี่ยวกับความมั่นใจในตัวเองในเรื่องความสามารถ และความสำคัญของบุคคล

5. ความต้องการความสำเร็จแห่งตน (Self-Actualization Needs) เป็นความต้องการในระบบสูงสุด ที่อยากจะให้เกิดความสำเร็จในทุกสิ่งทุกอย่างตามความนึกคิดของตนเองเพื่อจะพัฒนาตนเองให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ความต้องการนี้จึงเป็นความต้องการ พิเศษของบุคคลที่จะพยายามผลักดันชีวิตของตนเองให้เป็นแนวทางที่ดีที่สุด

1.2 ทฤษฎีการระดมสร้างขวัญของคนในชาติ (National Morale)

คนเรามีความต้องการทางกาย และใจถ้าคนมีขวัญดีพอ ผลของการทำงานจะสูงตามไปด้วย แต่ถ้าขวัญไม่ดีผลงานก็ต่ำไปด้วย ทั้งนี้เนื่องจากว่าขวัญเป็นสถานการณ์ทางจิตใจที่แสดงออกในรูปพฤติกรรมต่างๆ นั่นเอง การจะสร้างขวัญให้ดีต้องพยายามสร้างทัศนคติที่ดีต่อผู้ร่วมงาน เช่น การไม่เอาเปรียบ การให้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับงาน การเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น เป็นต้น และเมื่อใดก็ตามถ้าคนทำงานมีขวัญดีก็จะเกิดสำนึกในความรับผิดชอบ อันจะเกิดผลดีแก่หน่วยงานทั้งในส่วนที่เป็นขวัญส่วนบุคคล และขวัญของกลุ่ม ดังนั้นจะเป็นไปได้ว่าขวัญของคนเราโดยเฉพาะคนมีขวัญที่ดีย่อมเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ได้เช่นกัน (ยุพาพร รูปงาม, 2545, หน้า 8)

1.3 ทฤษฎีสร้างความรู้รักชาตินิยม (Nationalism)

ปัจจัยประการหนึ่งที่น่าสู่การมีส่วนร่วมคือ การสร้างความรู้รักชาตินิยมให้เกิดขึ้น หมายถึง ความรู้สึกเป็นตัวของตัวเองที่จะอุทิศ หรือเน้นค่านิยมเรื่องผลประโยชน์ส่วนรวมของชาติมีความพอใจในชาติของตัวเอง พอใจเกียรติภูมิ จงรักภักดี ผูกพันต่อท้องถิ่น (ยุพาพร รูปงาม, 2545, หน้า 8)

1.4 ทฤษฎีการสร้างผู้นำ (Leadership)

การสร้างผู้นำจะช่วยจูงใจให้ประชาชนทำงานด้วยความเต็มใจเพื่อบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน ทั้งนี้เพราะผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญของการรวมกลุ่มคน จูงใจไปยังเป้าหมายประสงค์โดยทั่วไปแล้วผู้นำอาจจะมีทั้งผู้นำที่ดีเรียกว่า ผู้นำปฏิฐาน (Positive Leader) ผู้นำพลวัตคือเคลื่อนไหวทำงานอยู่เสมอ (Dynamic Leader) และผู้นำไม่มีกิจ ไม่มีผลงานสร้างสรรค์ ที่เรียกว่า ผู้นำนิเสธ (Negative Leader) ผลของการให้ทฤษฎีการสร้างผู้นำ จึงทำให้เกิดการระดมความร่วมมือปฏิบัติงานอย่างมีขวัญกำลังใจ งานมีคุณภาพ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และร่วมรับผิดชอบ ดังนั้นการสร้างผู้นำที่ดี ย่อมจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ด้วยดีนั่นเอง (ยุพาพร รูปงาม, 2545, หน้า 8)

1.5 ทฤษฎีการใช้วิธีและระบบทางการบริหาร (Administration and Method)

การใช้ระบบบริหารในการระดมความร่วมมือเป็นวิธีหนึ่งที่ยายเพราะใช้กฎหมายระเบียบ แบบแผน เป็นเครื่องมือในการดำเนินการ แต่อย่างไรก็ตามผลของความร่วมมือยังไม่มีระบบใดดีที่สุดในเรื่องการใช้บริหาร เพราะธรรมชาติของคนถ้าทำงานตามความสมัครใจอย่างตั้งใจไม่มีใครบังคับก็จะทำงานด้วยความรัก แต่ถ้าไม่ควบคุมเลยก็ไม่เป็นไปตามนโยบาย และความจำเป็นของรัฐ เพราะการใช้ระบบบริหารเป็นการให้ปฏิบัติตามนโยบายเพื่อให้บรรลุเป้าหมายเพิ่มความคาดหวังผลประโยชน์ (ยุพาพร รูปงาม, 2545, หน้า 8-9)

2. ระดับของการมีส่วนร่วม

ระดับของการมีส่วนร่วมตามหลักการทั่วไปว่าแบ่งเป็น 5 ระดับ คือ (นรินทร์ชัย พัฒนพงศา 2546: 17)

1. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ให้ข้อมูล ของตน/ ครอบครัว/ ชุมชนของตน
2. การมีส่วนร่วมรับข้อมูลข่าวสาร
3. การมีส่วนร่วมตัดสินใจ โดยเฉพาะในโครงการที่ตนมีส่วนได้เสีย โดยแบ่งเป็น 3 กรณีแล้วแต่กิจกรรมในตนอยู่ในขั้นตอนใดต่อไปนี้

3.1 คนมีน้ำหนักการตัดสินใจน้อยกว่าเจ้าของโครงการ

3.2 คนมีน้ำหนักการตัดสินใจเท่ากับเจ้าของโครงการ

3.3 คนมีน้ำหนักการตัดสินใจมากกว่าเจ้าของโครงการ

4. การมีส่วนร่วมทำ คือร่วมในขั้นตอนการดำเนินงานทั้งหมด

5. การมีส่วนร่วมสนับสนุน คืออาจไม่มีโอกาสร่วมทำแต่มีส่วนร่วมช่วยเหลือในด้านอื่นๆ

นอกจากนี้ยังได้มีการแบ่งระดับของการมีส่วนร่วมเป็นระดับของการมีส่วนร่วม ตามแนวทางพัฒนาชุมชน เป็นการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยได้แบ่งไว้ดังนี้

5.1 ร่วมค้นหาปัญหาของตนให้เห็นว่าสิ่งใดที่เป็นปัญหารากเหง้าของปัญหา

5.2 ร่วมค้นหาสิ่งที่จำเป็นของตนในปัจจุบันคืออะไร

1. ร่วมคิดช่วยตนเองในการจัดลำดับปัญหา เพื่อจะแก้ไขสิ่งใดก่อนหลัง

2. วางแผนแก้ไขปัญหานั้นเป็นเรื่องๆ

3. ร่วมระดมความคิด ถึงทางเลือกต่างๆ และเลือกทางเลือกที่เหมาะสมเพื่อ แก้ไขปัญหาที่วางแผนนั้น

4. ร่วมพัฒนาเทคโนโลยีที่จะนำมาใช้

5 ร่วมดำเนินการแก้ไขปัญหานั้นๆ

6. ร่วมติดตามการดำเนินงานและประเมินผลการดำเนินงาน

7. ร่วมรับผลประโยชน์/ หรือร่วมเสียผลประโยชน์จากการดำเนินงาน

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มาตรา 46 และ 79 และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 และ 9 เปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ศิลปหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น และจัดการบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ตลอดจนมี

ส่วนร่วมในการตัดสินใจและการรับผิดชอบต่อวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นของตนเอง ประชาชนทุกคนทั้งองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนที่เป็นเจ้าของทรัพยากร มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ความรู้ และประสบการณ์ในการดำเนินงานวัฒนธรรมท้องถิ่น และเน้นการศึกษา และพัฒนาอาชีพท้องถิ่นใช้วัฒนธรรมเป็นพื้นฐาน ทั้งด้านเกษตร อุตสาหกรรม หัตถกรรม และการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดรายได้เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2545: 49)

3. ขั้นตอนการมีส่วนร่วม

ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนมีขั้นตอนของการปฏิบัติโดยนักวิชาการได้อธิบายขั้นตอนการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

อดิน รพีพัฒน์ (2527: 100-101) ได้กล่าวถึงขั้นตอนการพัฒนาไว้ 5 ระดับดังนี้

1. ประชาชนมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา การพิจารณาปัญหาและจัดลำดับความสำคัญของปัญหาในท้องถิ่น
2. ประชาชนมีส่วนร่วมในการค้นหาสาเหตุแห่งปัญหาในท้องถิ่น
3. ประชาชนมีส่วนร่วมในการค้นหาและพิจารณาแนวทางวิธีการในการแก้ปัญหาในท้องถิ่น
4. ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาในท้องถิ่น
5. ประชาชนมีส่วนร่วมในการประเมินผลกิจกรรมการพัฒนาในท้องถิ่น

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2527) ได้อธิบายขั้นตอนที่ประชาชนควรมีส่วนร่วมไว้ 4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม
3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

อนุภรณ์ สุวรรณสถิตกร (2529: 25) ได้กล่าวถึงแนวทางการมีส่วนร่วมไว้ 4 ประการ คือ

1. ร่วมคิด คือ ร่วมในการประชุมปรึกษา หรือในการวางโครงการวิธีการดำเนินงานการติดตาม ตรวจสอบและการดูแลรักษา เพื่อให้กิจกรรมโครงการได้ผลตามวัตถุประสงค์
2. ร่วมการวางแผน คือ ร่วมในการวางนโยบายหรือแผนงาน หรือโครงการหรือกิจกรรมเพื่อจัดและแก้ไขปัญหา
3. ร่วมปฏิบัติตามโครงการ คือ เข้าร่วมในการดำเนินงานตามโครงการ
4. ร่วมติดตามประเมินผลโครงการ คือ เมื่อโครงการเสร็จสิ้นแล้วได้มีส่วนร่วมในการตรวจตราดูแลรักษาและประเมินผลที่เกิดขึ้นจากโครงการ

ขั้นตอนการมีส่วนร่วมที่ทบทวนมาดังกล่าว ผู้วิจัยได้นำมาเป็นแนวทางในการสร้างตัวแปรการมีส่วนร่วมการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในแบบสอบถาม ซึ่งจะครอบคลุมองค์ประกอบของการพัฒนาการท่องเที่ยวในแต่ละด้านดังที่กล่าวมา

Erwin (อ้างอิงใน ยุพาพร รูปงาม 2545, หน้า 6) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมไว้ว่า คือ กระบวนการให้บุคคลเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ตัดสินใจ แก้ไขปัญหาด้วยตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างแข็งขันของ บุคคล แก้ไขปัญหาร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสมและสนับสนุน ติดตามการ ปฏิบัติงานขององค์การและบุคคลที่เกี่ยวข้อง

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527, หน้า 183) ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ของ บุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้บรรลุ จุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น กับทั้งทำให้เกิดความมีส่วนร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2546, หน้า 4) ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วม คือ การที่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดที่ไม่เคยได้เข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ หรือเข้าร่วมการตัดสินใจหรือเคยมาเข้าร่วมด้วยเล็กน้อยได้เข้าร่วมด้วยมากขึ้น เป็นไปอย่างมี อิสรภาพ เสมอภาค มิใช่มีส่วนร่วมอย่างผิวเผิน

แต่เข้าร่วมด้วยอย่างแท้จริงยิ่งขึ้น และการเข้าร่วมนั้นต้องเริ่มตั้งแต่ขั้นแรกจนถึงขั้นสุดท้ายของโครงการ

ชิต นิลพานิช และกุลธนา ธนาพงศธร (2532, หน้า 350) ได้ระบุว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท หมายถึง การที่ประชาชนทั้งในเมืองและชนบทได้เข้ามีส่วนร่วมหรือเข้ามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนาชนบทขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งหรือทุกขั้นตอนแล้วแต่เหตุการณ์จะเอื้ออำนวย

วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน (2531, หน้า 10) ได้สรุปว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเข้าร่วมอย่างแข็งขันและอย่างเต็มที่ของกลุ่มบุคคลผู้มีส่วนได้เสียในทุกขั้นตอนของโครงการหรืองานพัฒนาชนบทโดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนร่วมในอำนาจการตัดสินใจ และหน้าที่ความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วมเข้าร่วมจะเป็นเครื่องประกันว่าสิ่งที่ ผู้มีส่วนได้เสียต้องการที่สุดนั้น จักได้รับการตอบสนอง และทำให้มีความเป็นไปได้มากขึ้นว่าสิ่งที่ทำไปนั้นจะตรงกับความต้องการที่แท้จริง และมั่นใจมากขึ้นว่า ผู้เข้าร่วมทุกคนจะได้รับประโยชน์เสมอหน้ากัน

โกวิทย์ พวงงาม (2545, หน้า 8) ได้สรุปถึงการมีส่วนร่วมที่แท้จริงของประชาชนในการพัฒนาควรมี 4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาของแต่ละท้องถิ่น กล่าวคือถ้าหากชาวชนบทยังไม่สามารถทราบถึงปัญหาและเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหาในท้องถิ่นของตนเป็นอย่างดีแล้ว การดำเนินงานต่างๆ เพื่อแก้ปัญหาของท้องถิ่นย่อมไร้ประโยชน์ เพราะชาวชนบทจะไม่เข้าใจและมองไม่เห็นถึงความสำคัญของการดำเนินงานเหล่านั้น

2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม เพราะการวางแผนดำเนินงาน เป็นขั้นตอนที่จะช่วยให้ชาวชนบทรู้จักวิธีการคิด การตัดสินใจอย่างมีเหตุผล รู้จักการนำเอาปัจจัยข่าวสารข้อมูลต่างๆ มาใช้ในการวางแผน

3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน แม้ชาวชนบทส่วนใหญ่จะมี ฐานะยากจน แต่ก็มีแรงงานของตนเองที่สามารถใช้เข้าร่วมได้ การร่วมลงทุนและปฏิบัติงานจะทำให้ชาวชนบทสามารถคิดค้นทุนดำเนินงานได้ด้วยตนเองทำให้ได้เรียนรู้การดำเนินกิจกรรมอย่างใกล้ชิด

4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน ถ้าหากการติดตามงาน และประเมินผลงานขาดการมีส่วนร่วมแล้วชาวชนบทย่อมจะไม่ทราบด้วยตนเองว่างานที่ทำไปนั้นได้รับผลดี ได้รับประโยชน์หรือไม่อย่างไร การดำเนินกิจกรรมอย่างเดียวกันในโอกาสต่อไปจึงอาจจะประสบความยากลำบากนอกจากนี้สำนักมาตรฐานการศึกษา สำนักงานสถาบันราชภัฏกระทรวงศึกษาธิการ สำนักมาตรฐานอุดมศึกษา และทบวงมหาวิทยาลัย (2545, หน้า 116) ยังได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมในขั้นตอนของการพัฒนา 5 ขั้น ดังนี้

1. ขั้นมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาในชุมชนตลอดจน กำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการ
2. ขั้นมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาโดยประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงานตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่ใช้
3. ขั้นมีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วม ในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหารงาน ประสานงานและดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก
4. ขั้นการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการพัฒนาหรือยอมรับผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ
5. ขั้นการมีส่วนร่วมในการประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นที่ประชาชนเข้าร่วมประเมินว่าการพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด

5. งานวิจัยและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ไพฑูรย์ ทองทรัพย์ (2553) ศึกษาการสร้างอาชีพเสริมจากวัสดุท้องถิ่นที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนของชุมชนตำบลลูกคู่ อำเภอกัทพัตน์ จังหวัดอุทัยธานี พบว่า สภาพทรัพยากรวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่นของชุมชนตำบลลูกคู่ อำเภอกัทพัตน์ จังหวัดอุทัยธานี ซึ่งมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 81 ตารางกิโลเมตร (50,625 ไร่) แบ่งเป็น 17 หมู่บ้าน พบว่ามีไม้

มากที่สุด รองลงมาคือฟางข้าว และผักตบชวา สำหรับไม้ไผ่มีการปลูกกันทุกหมู่บ้านโดยเฉพาะ หมู่ 2 บ้านทุ่งสำราญ ไม้ที่พบมีหลายชนิดเช่น ไม้สีสุก ไม้ตง ไม้รวก และไม้ป่า ชาวบ้านนิยมปลูก ไม้ไผ่ไว้ตามหน้าบ้าน ข้างบ้าน คั่นนา ข้างสระน้ำ ข้างลำคลอง ข้างถนนลูกรัง ข้างถนนลาดยาง เป็นต้น

การสร้างทางเลือกโดยการนำทรัพยากรในท้องถิ่นมาใช้สร้างอาชีพใหม่ที่มีรากฐานจากวัฒนธรรมเดิม ชาวบ้านในชุมชนตำบลลูกคู่ อำเภอกัณฑ์ จังหวัดอุทัยธานี ตั้งแต่เด็กจนถึงผู้ใหญ่มีความคุ้นเคย และรู้จักการนำไม้ไปใช้ประโยชน์หลายอย่างเช่น นำไปใช้ก่อสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เครื่องใช้ในครัวเรือน เครื่องมือ และอุปกรณ์ทางการเกษตร เครื่องมือในการจับสัตว์น้ำสัตว์บก เครื่องเรือน เครื่องดนตรี เครื่องกีฬา ของเด็กเล่น นอกจากนี้ไผ่ยังนำไปใช้ประโยชน์ในงานประเพณีต่างๆ เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีบุญบั้งไฟ ประเพณีบุญข้าวสาก ประเพณีบุญพระเวส หรือบุญมหาชาติ ประเพณีบุญข้าวประดับดิน ประเพณีบุญแม่โพสพ ประเพณีหาบสำหรับ คาวหวาน ประเพณีแต่งงาน ประเพณีบวชพระ ประเพณีทอดผ้าป่า ประเพณีดักบาตรเทโว เป็นต้น

ผลการดำเนินการสร้างอาชีพเสริมที่สอดคล้องกับบริบทชุมชนอย่างครบวงจรเพื่อแก้ไข ปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน ชาวบ้านในชุมชนสามารถลดการใช้สิ่งของต่างๆ ที่ทำจากพลาสติก หรือโยสัเคราะห์ซึ่งเปลี่ยนแปลงและวิวัฒนาการไปตามเทคโนโลยีสมัยใหม่มาเป็นวิถีชีวิตแบบเดิมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำริของพระเจ้าอยู่หัว โดยใช้ไม้ไผ่ที่มีเป็นจำนวนมากมาใช้ทำเป็นผลิตภัณฑ์สำหรับใช้กันเอง เพื่อให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ยังมีการรวมกลุ่มกันจัดตั้งกลุ่มผลิตภัณฑ์จากไม้ไผ่ไว้ขายเพื่อเป็นอาชีพเสริม โดยได้รับความช่วยเหลือและสนับสนุนโครงการจากเทศบาลตำบลลูกคู่ สำนักงานพัฒนาชุมชน และสถานศึกษาต่างๆ ทางกลุ่มผลิตภัณฑ์จากไม้ไผ่ได้ร่วมกันพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ทำจากไม้ไผ่โดยมีการพาไปศึกษาดูงานนอกสถานที่ และเชิญวิทยากรที่มีชื่อเสียง มีความรู้ความสามารถ และปราชญ์ชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนมาฝึกอบรมให้แก่ชาวบ้าน ทำให้เกิดมุมมองที่กว้างขึ้น มีการแลกเปลี่ยนความรู้ และประสบการณ์ใหม่ๆ ก่อให้เกิดการพัฒนาแนวความคิด และสามารถนำความรู้มาประยุกต์ใช้ในการสร้างชิ้นงานให้มีคุณภาพ นอกจากนี้ยังได้รับความร่วมมือจากโรงเรียนที่อยู่ในชุมชนร่วมกันจัดทำ หลักสูตรสำหรับท้องถิ่น โดยเน้นการใช้วัสดุในท้องถิ่น โดยให้นักเรียนได้มาเรียนรู้จากพ่อ แม่ พี่ หรือน้อง และคนในหมู่บ้าน ทำให้เด็กนักเรียนได้เรียนรู้วิธีการทำงานซึ่งก่อให้เกิดการสืบสานวัฒนธรรมต่อคนรุ่นหลังต่อไป ด้านการตลาด มีการจัดสถานที่ขายอย่างชัดเจน มีป้ายโฆษณา ประกอบหน้าร้าน ภายในร้านจะมีสินค้าของชาวบ้านไว้ไว้ ถ้า

มีผู้สนใจสินค้าก็สามารถสั่งซื้อได้จากสมุดโฆษณาสินค้าซึ่งภายในเล่มจะมีภาพผลิตภัณฑ์จากไม้ไผ่ มีรายชื่อผู้จัดทำชื่อผลิตภัณฑ์ ขนาด และราคา พร้อมเบอร์โทรศัพท์ที่สามารถติดต่อได้ ผลจากการทำอาชีพเสริมโดยใช้วัสดุท้องถิ่นคือไม้ไผ่มาใช้ทำผลิตภัณฑ์เพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน และทำเพื่อขายนั้น ทำให้ชาวบ้านได้มีโอกาสคลุกคลีอยู่กับงานศิลปะ และการคิดสร้างสรรค์อยู่ตลอดเวลา ทำให้เป็นคนมีสุขภาพจิตที่ดี มีหน้าตายิ้มแย้ม แจ่มใส ประกอบกับทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น ทำให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น ก็สามารถจะแก้ไขปัญหา ความยากจนอย่างยั่งยืนได้

ณัฐอริยา สุขสุวรรณพร (2553) ศึกษาการสร้างอาชีพเสริมกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลอ่างศิลา จังหวัดชลบุรี พบว่าอาชีพเสริมที่ประชาชนมีความต้องการมากที่สุด คือ อาชีพเสริมด้านการบริการ รองลงมาคือ อาชีพเสริมด้านเกษตรกรรม อาชีพเสริมด้านศิลปหัตถกรรม และอาชีพเสริมด้านการรับจ้าง โดยประเภทอาชีพเสริมที่ประชาชนต้องการมากที่สุด คือ อาชีพค้าขาย ในด้านคุณภาพชีวิตของประชาชนพบว่าประชาชนมีระดับคุณภาพชีวิตโดยรวมอยู่ในระดับสูงเช่นเดียวกับการต้องการอาชีพเสริมของประชาชน ซึ่งในด้านผลกระทบต่ออาชีพเดิมประชาชนมีระดับความต้องการอยู่ในระดับสูงที่สุด ซึ่งแสดงให้เห็นว่าประชาชนยังคงมีแนวคิดที่จะประกอบอาชีพที่ตนเองถนัด โดยที่อาชีพเสริมนั้นต้องไม่มีผลกระทบต่ออาชีพเดิมไม่ต้องเดินทางไปทำงานในต่างพื้นที่ และยังต้องการที่จะมีอาชีพเสริมที่เป็นลักษณะแบบอุตสาหกรรมในครัวเรือนที่สมาชิกในครอบครัวมาช่วยกันทำและเมื่อศึกษาระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคลพบว่า ประชาชนที่มีอายุ สถานภาพ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ ที่แตกต่างกัน ต่างมีระดับคุณภาพชีวิตที่แตกต่างกันตามไปด้วย

ภาณุเดช เพียรความสุข (2549) ศึกษาการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากอาชีพเสริมของชาวบ้านตำบลนาแก อำเภอคำชะอี จังหวัดยโสธร พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศชายจำนวน 98 คน คิดเป็นร้อยละ 53.6 ส่วนใหญ่ผู้ตอบแบบสอบถามมีอายุอยู่ในช่วง 45-54 ปี จำนวน 57 คน คิดเป็นร้อยละ 31.1 รองลงมาคือ 35-44 ปี จำนวน 52 คน คิดเป็นร้อยละ 28.4 และ 55-64 ปี จำนวน 32 คน คิดเป็นร้อยละ 17.5 ตามลำดับ ผู้ตอบแบบสอบถาม มีสถานภาพสมรส จำนวน 146 คิดเป็นร้อยละ 79.8 รองลงมาคือมีสถานะภาพโสด จำนวน 16 คน คิดเป็นร้อยละ 8.7 และมีสถานะภาพหม้าย จำนวน 15 คน คิดเป็นร้อยละ 8.2 ตามลำดับ และมีระดับการศึกษาอยู่ในระดับประถมศึกษา 119 คน คิดเป็นร้อยละ 65.0 รองลงมาคือ มัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน 36 คน คิดเป็นร้อยละ 19.7

และมีมัธยมศึกษาตอนต้นจำนวน 21 คน คิดเป็นร้อยละ 11.5 ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกร และรับจ้างทั่วไป (อาชีพเสริม) จำนวน 103 คน คิดเป็นร้อยละ 56.3 รองลงมาคือ รับจ้างทั่วไป/เกษตรกร จำนวน 56 คน คิดเป็นร้อยละ 30.6 และนักเรียน/นักศึกษา จำนวน 7 คน คิดเป็นร้อยละ 3.8 ตามลำดับ

ข้อมูลเกี่ยวกับ การคิดค้นหาแนวทางการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจจากภูมิปัญญาจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างที่เป็นกลุ่มเป้าหมายการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการคิดค้นแนวทางการแก้ไขปัญหาสภาพเศรษฐกิจจากภูมิปัญญาบ้านนาแก ตำบลนาแก อำเภอเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธร พบว่าโดยส่วนใหญ่ชาวบ้านประกอบอาชีพเสริมเป็นคนท้องถิ่น และเป็นคนที่อยู่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน โดยรายได้หลักของชาวบ้านคือ เกษตรกรรม ซึ่งชาวบ้านมีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน ประมาณ 25,000 บาทต่อปี และรายได้จากอาชีพเสริมของชาวบ้านโดยเฉลี่ยประมาณ 2,500 บาทต่อปี ชาวบ้านในชุมชนตำบลนาแกเป็นชุมชนที่มีความอบอุ่นในเรื่องครอบครัว และชุมชนตำบลนาแกเป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย โดยอาศัยธรรมชาติในการดำรงชีวิตในสังคมปัจจุบัน มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันเพราะเป็นชุมชนไม่ค่อยเจริญมากนัก ซึ่งสามารถจำแนกรายละเอียดได้ดังต่อไปนี้

1. อาชีพส่วนใหญ่ของประชาชนตำบลนาแก ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก เช่นการปลูกข้าว เลี้ยงสัตว์ ทำไร่ ทำสวน และการทำนาเกลือ ผลิตภัณฑ์ทาบกึงมะม่วง เป็นต้น
2. มีการพึ่งพาอาศัยธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่
3. ค่าครองชีพในตำบลค่อนข้างต่ำ
4. เมื่อสิ้นฤดูกาลเก็บเกี่ยวทำให้ชาวบ้านได้เข้าไปหางานทำในตัวเมืองเพราะอยู่ที่ตำบลไม่มีแรงงาน เมื่อถึงฤดูกาลทำนาก็กลับบ้านเพื่อทำนาเหมือนเดิม

ส่วนปัญหาที่พบในเรื่องของการจัดการเกี่ยวกับเศรษฐกิจจากภูมิปัญญาชาวบ้านโดยส่วนมากคือตลาดและขาดการจัดการที่ดีถ้ามีหน่วยงานทางภาครัฐให้การสนับสนุนในการหาตลาดหรือมาให้การอบรมเกี่ยวกับการทำสินค้าที่เกิดจากภูมิปัญญาชาวบ้าน มีการตั้งกลุ่มให้เป็นกลุ่มที่เข้มแข็ง ฝึกให้ชาวบ้านมีการจัดการภายในกลุ่ม และอบรมเกี่ยวกับการทำผลิตภัณฑ์ที่มีความเป็นเอกลักษณ์ ของชุมชนตำบลนาแก แน่นอนว่าชุมชนตำบลนาแกคงเป็นอีกตำบลหนึ่งที่มีความเข้มแข็งในเรื่องเศรษฐกิจชุมชน

ธวัช ชมมิ่ง (2553) ศึกษาความต้องการอาชีพเสริมของราษฎรในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลท่าขนุน ตำบลท่าขนุน อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี พบว่า

1) ราษฎรส่วนใหญ่เป็นเพศชาย อายุระหว่าง 30-39 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษา ประกอบอาชีพหลักรับจ้าง และเกษตรกรรม สมาชิกในครอบครัว 4-6 คน รายได้จากอาชีพหลักหักค่าใช้จ่ายแล้วอยู่ระหว่าง 5,001-10,000 บาทต่อเดือน ประกอบอาชีพหลักมาแล้วมากกว่า 10 ปี ในรอบปีที่ผ่านมาประสบปัญหาขาดเงินทุนในการสนับสนุนการประกอบอาชีพหลัก และยังมีรายได้รายจ่าย ในการประกอบอาชีพไม่พอใช้จ่ายในครอบครัว และเป็นหนี้

2) ความต้องการอาชีพเสริม พบว่า ส่วนใหญ่ร้อยละ 76.3 ต้องการอาชีพเสริม อาชีพเสริมที่ต้องการมากที่สุดคือ อาชีพเสริมการเกษตร รองลงไปคือ อาชีพเสริมคหกรรม และอาชีพเสริมการค้าและบริการตามลำดับ และลำดับสุดท้ายคือ อาชีพเสริมคหกรรม

3) แนวทางในการส่งเสริมอาชีพตามความต้องการของราษฎรในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลท่าขนุน พบว่า ราษฎรที่ต้องการอาชีพเสริมทั้ง 4 ประเภท ต้องการความช่วยเหลือเรื่องการสนับสนุนการเงินในการพัฒนาผลผลิต ผลิตภัณฑ์มากที่สุด รองลงไปคือ ต้องการสนับสนุนทางวิชาการ ปัญหาอุปสรรคที่อาจทำให้การทำอาชีพเสริมไม่ประสบความสำเร็จ คือเงินทุน และส่วนใหญ่มีข้อเสนอแนะให้มีทุน หรือทุนสำรองให้ใช้ในการประกอบอาชีพ

ไชยา เอี่ยมขำ (2552) ศึกษาบทบาทของประชาชนในกระบวนการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การสร้างอาชีพในชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา: องค์การบริหารส่วนตำบลนครชุมน์ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี พบว่า ประชาชนเป็นชายมากกว่าหญิง มีอายุระหว่าง 50 ปีขึ้นไป ระดับการศึกษามัธยมศึกษาตอนต้น มีรายได้ต่อเดือนระหว่าง 10,001-15,000 บาท ส่วนใหญ่อาชีพรับจ้างทั่วไปรองลงมาเป็นการเกษตร จึงทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ไม่ค่อยมีโอกาสเข้ามามีบทบาทในกระบวนการมีส่วนร่วมตลอดจนในกิจกรรมต่างๆ เนื่องจากต้องไปประกอบอาชีพ ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมส่วนใหญ่จึงเป็นผู้สูงอายุที่อยู่บ้าน อีกทั้งขาดทักษะวิชาการ จึงทำให้ประชาชนไม่ค่อยมีความรู้ ความเข้าใจไม่มีทักษะในกระบวนการ

เมื่อศึกษาบทบาทการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การสร้างอาชีพในชุมชนอย่างยั่งยืนพบว่า ประชาชนต้องมีบทบาทในกระบวนการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การสร้างอาชีพอย่างยั่งยืนทั้ง 7 ขั้นตอน ขั้นตอนที่ 1 การเตรียมการจัดทำแผน ขั้นตอนที่ 2 การคัดเลือกยุทธศาสตร์ ขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์ข้อมูล ขั้นตอนที่ 4 การกำหนดแนวทาง ขั้นตอนที่ 5 การจัดโครงการ/กิจกรรมการพัฒนา ขั้นตอนที่ 6 การจัดทำแผนยุทธศาสตร์ ขั้นตอนที่ 7 การอนุมัติแผนยุทธศาสตร์ ซึ่งในภาพรวม พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่ไม่มีบทบาทการมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดทำแผนยุทธศาสตร์โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขั้นตอนที่ 7 การอนุมัติแผนยุทธศาสตร์เนื่องจากประชาชน ขาดความรู้ ความเข้าใจ และบทบาทหน้าที่ของตนเองต่อกระบวนการจัดทำแผนองค์การบริหารส่วนตำบล มีการดำเนินงานที่ล่าช้า และขาดการประชาสัมพันธ์อย่างทั่วถึง

ดังนั้น องค์การบริหารส่วนตำบล ต้องมีการปรับปรุงระบบการทำงานให้รวดเร็วขึ้น มีการรณรงค์ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนได้รับข้อมูลบทบาทหน้าที่ของตนเอง โดยผ่านช่องทางสื่อสาร เช่น หอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน มีการจัดประชุมชี้แจงให้กับผู้นำชุมชน และการจัดประชุมประชาคม เพื่อเป็นการเพิ่มพูนความรู้ ความเข้าใจให้กับประชาชนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องเป็นรูปธรรม